

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

**ДОКЛАД
„ПРОУЧВАНЕ НА ЕВРОПЕЙСКИТЕ СТАНДАРТИ
ЗА ОТКЛОНЯВАЩИ
МЕРКИ – ОПИТА НА НОРВЕГИЯ И УНГАРИЯ“**

Докладът е изготвен от експертите-проучване в рамките на проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема на Програма BG15, Норвежки финансов механизъм 2009-2014 г.

септември 2015 г.

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

СЪДЪРЖАНИЕ

	стр.
Въведение	3
I. Авангардният норвежки модел на приложение на възстановителното правосъдие, проф. д-р Добринка Чанкова	5
1. Уводни бележки	5
2. Еволюция на приложението на алтернативите на лишаване от свобода и възстановително правосъдие в Норвегия	7
3. Актуална уредба и приложение на медиацията между жертвата и извършителя на престъплението и другите инструменти на възстановителното правосъдие в Норвегия	10
4. Други алтернативи на лишаването от свобода	30
5. Заключение	37
II. Прилагане на алтернативи в наказателната система – опитът на Унгария, Елина Попова	39
1. Въвеждане на възстановително правосъдие в правната система на Унгария	39
2. Медиация между жертвата и извършителя на престъплението	39
3. Правна рамка на възстановителното правосъдие – законови и подзаконови нормативни актове	40
4. Състояние на медиация между жертва и извършител на престъплението	46
5. Практики на възстановително правосъдие в изследователски и пилотни проекти	48
6. Пробация	51
7. Заключение	59
Изводи	61

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

ВЪВЕДЕНИЕ

Настоящият доклад е изготвен в изпълнение на проект "Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода", Договор за безвъзмездна финансова помощ № 93-00-133/12.03.2015 г. Проектът е финансиран по Малка грантова схема на Програма BG15 на Норвежки финансов механизъм 2009-2014 г. Програмен оператор е Министерството на правосъдието. Проекта се изпълнява от Сдружение „Българо-Румънски трансграничен институт по медиация“ (www.brtim.com) - бенифициент и партньор „Институт за решаване на конфликти“ (<http://www.icr-bg.org>).

Основната цел на проекта е подобряване дейността на системата за изпълнение на наказанията в Република България в съответствие с релевантните международни и европейски инструменти за прилагане на пробация и отклоняващи мерки като алтернатива на лишаването от свобода в сътрудничество с неправителствения сектор и заинтересованите страни.

При реализацията на проекта са включени като целеви групи съдии и прокурори от Русенски и Благоевградски съдебни райони и пробационни служители от Областни служби „Изпълнение на наказанията“ - сектор „Пробация“ на ГД „Изпълнение на наказанията“ при Министерството на правосъдието.

В изпълнение на първа дейност „Проучване на европейските стандарти за пробация и отклоняващи мерки - опита на Норвегия и Унгария“, беше сформиран екип от трима експерти-проучване: проф. д-р Добринка Чанкова, Елина Попова и Мая Михайлова. В рамките на 4 месеца екипът от експерти проучи опита на двете страни по документи и осъществи по едно петдневно посещение на място. При посещенията на място екипът проведе интересни и полезни срещи с професионалисти, както следва:

-В Унгария (работно посещение, осъществено в периода 6-10 юли 2015) бяха проведени срещи в Националния институт по криминология; с представители на Пробационната служба на Унгария, Департамента по пробация към Министерството на правосъдието, с Международния институт по възстановителни практики, със служител на затвор и бивш затворник.

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

-В Норвегия (работно посещение, осъществено в периода 10-14 август 2015) бяха проведени срещи с представители на Министерството на правосъдието и обществената сигурност на Норвегия, с екипа на Националната служба по медиация и с представители на Националната корекционна служба на Норвегия в гр. Лилестръм.

За нуждите на проучването бяха преведени и използвани релевантни нормативни документи на двете страни, регламентиращи възстановителното правосъдие, медиацията жертва-извършител, пробацията и др. В рамките на работните посещения бяха получени и други материали, статистическа информация, презентации, конкретни казуси, които послужиха като основа на настоящия доклад.

Този доклад няма за цел да прави паралел между прилаганите алтернативи на затвора в двете проучвани страни Норвегия и Унгария. Задачата му е да представи актуална картина на използваните отклоняващи мерки и резултатите от тях, като запознае заинтересованите професионалисти в България с проучения опит и ги улесни в тяхната работа.

Докладът се състои от 2 раздела. Обединяването им в общ доклад е заслуга на Мая Михайлова. Първият раздел, разглеждащ опита на Норвегия е авторски труд на проф. д-р Добринка Чанкова, пионер на възстановителното правосъдие в България. Вторият раздел е посветен на унгарския модел в прилагането на алтернативи в наказателната система и е изготвен от Елина Попова.

В резултат от разработените в рамките на проекта продукти: обучителни програми и материали за начално и продължаващо обучение по пробация, изготвени въз основа на направеното проучване на опита на Норвегия и Унгария и в съзвучие с европейските документи в сферата на наказателното право и в частност отклоняващите мерки, както и в следствие на проведените обучения за целевите групи, очакваме да надградим капацитета на съдебната система за увеличено прилагане на предсъдебните доклади и по-широкото прилагане на алтернативи на затвора в България.

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

I. АВАНГАРДНИЯТ НОРВЕЖКИ МОДЕЛ НА ПРИЛОЖЕНИЕ НА ВЪЗСТАНОВИТЕЛНОТО ПРАВОСЪДИЕ

проф. д-р Добринка Чанкова

1. Уводни бележки

Въпросът "лишаване от свобода или алтернативни наказания" се обсъжда интензивно през последните десетилетия както в теорията, така и в рамките на международни и регионални организации, а и в отделните страни. В практически план вече ясно се очертава тенденция на увеличаване приложението на санкциите без лишаване от свобода. Наказанията, изтърпявани в обществото, се приемат като съвременни способи за рехабилитация на извършителите. Счита се, че с тях се решава до голяма степен проблемът с пренаселеността на затворите, пред който постоянно са изправени много от местата за лишаване от свобода, а целите на пенитенциарната дейност се постигат по по-хуманен и по-икономичен начин. В този контекст изглежда очевидна необходимостта да се търсят ефективни алтернативни наказания, несвързани с лишаване от свобода.

В рамките на Съвета на Европа отдавна се работи в това направление. *Един от първите приети актове е Препоръка № R (92) 16 относно Европейските правила за обществените санкции и мерки. Тя е последвана от Препоръка № R (99) 22 относно пренаселването в затворите, Препоръка Rec (2000) 22 относно подобряване прилагането на Европейските правила за обществените санкции и мерки и Препоръка Rec (2003) 22 относно условното освобождаване. Всички тези инструменти в една или друга степен препоръчват ограничаване броя на ефективните присъди в подходящи случаи.*

В рамките на Европейския съюз е прието *Рамково решение 2008/947/ ПВР на Съвета от 27 ноември 2008 г. за прилагане на принципа на взаимното признаване към съдебните решения и решения за пробация с оглед на надзора върху пробационните мерки и алтернативните санкции, което е в същия дух.*

Един от най-новите актове е *Препоръка CM / Rec (2010) 1 на Комитета на министрите на Съвета на Европа към страните членки относно правилата за*

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

пробация. Съобразявайки се с това, че пробационните служби са сред ключовите институции на правосъдието, както и че тяхната работа влияе върху намаляването на затворническата популация, вземайки предвид всички релевантни актове на Съвета на Европа, както и Минималните стандартни правила на ООН от 1990 г. относно мерките, неизискващи задържане под стража (Токийски правила), Комитетът на министрите препоръчва на правителствата на страните-членки да се ръководят по отношение на своето законодателство, политики и практики, от правилата, съдържащи се в препоръката и приложенията към нея.

Препоръката е модерен и всеобхватен инструмент, който ефикасно и на нивото на съвременната наука и достиженията на практиката направлява основаването и функционирането на пробационните агенции. Тя закрепва основните принципи, структурата и организацията, отговорността и отношенията на пробационните служби с другите агенции. Логично, най-много място е отделено на пробационната дейност, която вече по неизбежност следва да включва изготвяне на председбни и други доклади, мерки за наблюдение, електронен мониторинг, възстановителни практики. Същевременно, държи се сметка и за правата на лицата, по отношение на които се прилагат пробационни мерки.

Препоръката задава висок стандарт, който европейските държави следва да постигнат. Някои от тях обаче, като Норвегия, работят изпреварващо и вече са реализирали голяма част от поставените цели. Ето защо в рамките на посочения проект именно Норвегия бе избрана като страна, от която може да се почерпи ценен опит.

В рамките на работното посещение бяха проведени срещи с представители на Министерството на правосъдието и обществената сигурност на Норвегия, с екип на Националната служба по медиация и с представители на Националната корекционна служба. Предварително бе извършено документално и литературно проучване. След посещението предоставените материали бяха преведени и анализирани. Бяха проучени още интернет сайтове и допълнителна литература. В резултат на това може да се обобщи следното:

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

2. Еволюция на приложението на алтернативите на лишаването от свобода и възстановителното правосъдие в Норвегия

Норвегия без уговорки може да се определи като една от страните не само в европейски, но и в световен контекст, с авангардна наказателна политика, често пъти задаваща стандартите за останалите държави. За нея е характерно традиционно ниско ниво на престъпност, сравнително либерално наказателно законодателство, предлагащо широк кръг мерки на реакция, и малък брой затворници - приблизително 70 на 100 000 души население.

Традиционно за Норвегия е хуманното третиране на извършителите на престъпления, минимизиране на наказателната репресия, използване на множество мерки, невключващи лишаване от свобода и полагане приоритетно на грижи за ресоциализация и реинтеграция на правонарушителите в общността, с нейното активно участие. Успоредно с това, в Норвегия винаги се е проявявало особено отношение и засилена грижа към жертвите на престъпността.

Затова не е изненадващ фактът, че именно *норвежкият учен Нилс Кристи през 70-те години на миналия век формулира теория, която променя цялостно концепцията за съвременната наказателна политика в глобален аспект.*

Нилс Кристи разглежда престъпленията като конфликти между отделни лица. Според неговата оригинална теза парадоксално е самите лица, въввлечени в конфликт, доброволно да се откажат от своята автономия за решаване и да го предоставят на външни лица. Съдебната система и адвокатите в модерното общество се явяват “крадци на конфликти”, тъй като те интервенират в чужда правна сфера и се опитват, изхождайки от правомощията си, но от позицията на външен фактор, да решат проблем, който не познават в необходимата дълбочина. Кристи счита, че конфликтът следва “да се върне” на неговите “собственици”. Те именно, а не някой друг "експерт" отвън, следва да решат своя конфликт.¹

Идеята на Нилс Кристи получава широк отзвук и много последователи по целия свят, които я доразвиват и постепенно се стига до създаването на теорията за

¹ Christie, N. Conflicts as Property, British Journal of Criminology, vol.17, N 1, 1977, pp.1-15

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

Възстановителното правосъдие /restorative justice/. Макар, че е формулирана сравнително неотдавна, нейните корени откриваме в древните традиции на примитивните общества в Африка, Азия и Америка.²

Следва да се посочи, че първият сполучлив опит да създаде цялостен модел и теория за възстановителното правосъдие е направен от американския учен *Хауърд Зер*³. Той представя идеята за този вид правосъдие като образец /парадигма/ на алтернативно правосъдие, противопоставяйки го на концепцията за наказателно-репресивното правосъдие. Фокусът се поставя върху ползите за жертвата, от една страна, и осъзнаването на вината и поемането на отговорността за извършеното от деца - от друга. На преден план се извежда последващото взаимодействие между тях, включващо покаяние, помирение и опрощение, с тяхната дълбока морална и религиозна същност. Според Зер жертвата има много потребности, които традиционното правосъдие игнорира. Обикновено то не е в състояние също да накара извършителя да осъзнае вредоносния ефект на своето деяние и да приеме отговорността за извършеното. Не е в състояние и да го "излекува" от подобни намерения за в бъдеще. Тези недостатъци в третирането и на жертвата, и на извършителя по повод реализацията на наказателната отговорност са присъщи на повечето съвременни правни системи.

Но наказателно-репресивното правосъдие не е единственият възможен отговор на престъпността. То дори не е било доминиращо през по-голямата част от историята на човечеството. Затова Зер търси и намира исторически, библейски и практически алтернативи. Моделът, който предлага, е базиран на нуждите на жертвата и на извършителя, на натрупания опит като реакция на престъпността, на експерименти и библейските принципи.

Не по-малко влияние за формирането на теорията за възстановителното правосъдие оказват и "аболиционистите"⁴. Те радикално отхвърлят интервенцията на държавата при решаването на проблемите, свързани с престъпността, и смятат наказателното право за негодно или излишно средство. За тях то не води до очакваните резултати, не

² **Wright, M.** Justice for Victim and Offenders, Open University Press, 1991; **Harding, J.** Victims and Offenders: Needs and Responsibilities; NCVO, Bedford Square Press, 1982 etc.

³ **Zehr, H.** Retributive Justice, Restorative Justice, 1985; Changing Lenses: A new focus for crime and justice, 1990

⁴ **Bianchi, H. and van Swaaningen, R.** Abolitionism: towards a non-repressive approach to crime, Amsterdam, Free University Press, 1986

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

осигурява ефективен метод за възстановяване на правата на жертвите на престъпленията, не ограничава и не канализира по приемлив начин отмъстителните емоции на обществото, не предлага процедурни механизми за прилагане на общите ценности и т.н.

Още редица други направления и течения в юридическата доктрина, а така също и социални движения като тези в подкрепа на жертвите и неформалното правосъдие са дали своя принос за формулирането на теорията за възстановителното правосъдие. Допълнителни аргументи идват и от нарастващия научен скептицизъм за коригиращия ефект на наказанието и особено на лишаването от свобода.

Изхождайки от тези съображения, Норвегия от десетилетия прилага наказателна политика, която я нарежда сред най-модерните наказателноправосъдни системи в европейски план, в която възстановителното правосъдие е интегрална част.

През 1991г. в Норвегия е приет първият закон в този смисъл - *Закон за общинските бордове по медиация*. Със закона се създава институцията Борд по медиация, която по принципно нов начин решава проблемите, произтичащи от извършени престъпления и деликти. Възможността на наказателно-преследващите органи да препращат подходящи случаи към медиация и да прекратяват наказателното производство срещу извършителя е изрично закрепена през 1998г. в чл. 71а от Наказателно-процесуалния закон на Норвегия.

Генезисът на идеята за възстановителното правосъдие в Норвегия се корени в опитите да се намери адекватна реакция на престъпността на непълнолетните. Използваните дотогава способности за противодействие са показали своята неефективност. В търсене на нова парадигма най-напред се стига до медиацията, а впоследствие и до други модели - конфеиране и кръгове за решаване на проблеми, макар и прилагани сравнително отскоро и в по-тесен обхват.

Първият пилотен проект, осъществен през 1981-1983г., въвежда експериментално медиацията като мярка, приложима при престъпленията на непълнолетни. Постепенно възрастовите ограничения отпадат и медиацията става възможност, достъпна за всички. Резултатите от проекта са положителни, той се разраства и се приема закон.

Обхватът на норвежкия Закон за общинските бордове по медиация е твърде широк. Задача на бордовете е да посредничат при конфликти, възникнали от причиняването от

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

едно или повече лица на вреди или загуби на трето лице, или от нарушаване на неговите права по друг начин. Това на практика предопределя дуалистичната природа на бордовете по медиация. Те разглеждат не само случаи на извършени престъпления, които прокуратурата и полицията им изпращат. Тези бордове приемат по своя преценка за разглеждане също така и други случаи, представляващи различни форми на конфликт в обществото - деликти, противообществени прояви на малолетни и т.н., които самите граждани или други институции като службите за социални грижи отнасят към тях.⁵

Първоначално бордовете са били изградени към общините, но впоследствие, с промяна в закона през 2004г., службите по медиация започват да функционират в система към правителството.

Еволюцията в теорията и практиката - норвежката и в сравнителен план - довежда, след продължително обсъждане, до приемането на настоящия Закон за медиацията, с пълно заглавие **Закон за дейността на службите за посредничество и помирение, в сила от 1 юли 2014г.** Той запазва достиженията на предишната уредба, но същевременно съществено я надгражда.

3. Актуална уредба и приложение на медиацията между жертвата и извършителя на престъплението и другите инструменти на възстановителното правосъдие /ВП/ в Норвегия

От направените проучвания и анализ могат да се определят следните сфери и правни последици от приложението на инструментариума на ВП в Норвегия:

А. ВП като истинска алтернатива на наказателното правосъдие

- Медиацията между жертвата и извършителя на престъплението - една от възможностите за отказ от наказателно преследване

Когато, при определени от закона предпоставки и съответна преценка на полицията или прокуратурата, се счете, че не е целесъобразно провеждането на наказателно преследване и случаят бъде препратен към медиация, тя е проведена

⁵ По-нататък в изложението акцентът се поставя върху случаите, касаещи извършени престъпления.

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

успешно и споразумението е изпълнено се стига до прекратяване на наказателното производство и от извършителя не се търси наказателна отговорност, респ. липсва съдимост. Ако медиацията е била преустановена без постигането на споразумение или поради някаква причина то е сериозно нарушено, възможната последица е продължаване на наказателното преследване.

Б. ВП като допълнение, разширение, разклонение на традиционната правосъдна система

- Участието в медиация в определени случаи е условие за отлагане изпълнението на присъдата на лишаване от свобода

- Участието във възстановителни процеси нерядко е допълнение към наказателната процедура и присъдата

- Възстановителни практики са част от съдържанието на т. нар. "community sentence" (присъда, изпълнявана в общността)⁶ като основно наказание без лишаване от свобода, включващо разнообразни мерки

- При непълнолетните участието във възстановителен процес е алтернатива на лишаването от свобода

- Съгласно най-новите тенденции, възстановителни практики се прилагат и в затворите и особено преди освобождаването на лишените от свобода, с оглед улесняване на реинтегрирането им.

Тъй като най-широко приложение има медиацията между жертвата и извършителя на престъплението, на нея ще бъде отделено най-голямо внимание.

В съответствие с философията на медиацията, законът изрично посочва, че задачата на службата за посредничество и помирение⁷ - основен орган по закона - е да

⁶ Поради липса на аналози на някои термини в българската доктрина и юриспруденция, в доклада ще бъде даван буквален превод и допълнително ще бъде изяснявана същността им.

⁷ Наричана за краткост служба за медиация

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

организира срещи между страни, намиращи се в конфликт, възникнал поради нанесени от едно или повече лица на щети, загуби или друг вид вреди, на други лица.

Вече са създадени 22 регионални служби, обединени в система, като начело е *Националната служба по медиация*. Тя, от своя страна, е структурирана към Министерството на правосъдието и обществената сигурност и отговаря за професионалните стандарти и обучение на медиаторите. Единствено службите в тази система имат право да извършват медиация по наказателни дела и да прилагат другите инструменти на ВП в наказателно-правен контекст.

Съгласно закона, службите за посредничество и помирение извършват следните наказателно-процесуални действия:

- *медиация между жертвата и извършителя на престъплението*
- *надзор над непълнолетни лица и*
- *изпълнение на т.нар. "наказание на непълнолетно лице".*

Последните две са всъщност новите наказателни реакции с възстановителен характер на престъпността на непълнолетни лица /от 15 до 18г./⁸.

Службите за посредничество и помирение продължават да разглеждат и граждански дела, внасяни от страните в конфликт или официалните власти, в случаите, когато казусите могат да бъдат разрешени чрез посредничеството им. Основната функция на службите по медиация е да организират срещи "очи в очи" между жертвата и извършителя на престъплението, понякога и с участието на други лица, при които квалифициран медиатор или друг фасилитатор подпомага диалога между тях с цел постигане на споразумение за справяне с последиците на престъплението, при което наказателната отговорност отпада или се смекчава, постига се помирение, подобряват се или се санират отношенията между страните, възстановява се спокойствието в обществото.

Срещите, които се провеждат в службите, могат да бъдат от различно естество:

- *медиационни срещи,*

---

⁸ Ще бъдат обяснени по-подробно по-нататък

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

- разширени срещи /в основата им стои методът на конферирването и участва по-широк кръг заинтересувани лица или институции/
- разширени срещи с непълнолетното лице,
- срещи по конкретен повод,
- срещи за надзор или
- друг вид срещи в рамките на правомощията на службата за посредничество и помирение.

Дейността на службите за посредничество и помирение се основава на стремежа за постигането на възстановителен процес, който да улесни страните в конфликта и другите засегнати от правонарушението лица в максимална степен да бъдат чути и разбрани, да им бъде даден шанс да възстановят статуквото, да "изправят" ситуацията, да предвидят репарации за жертвата и рехабилитация на извършителя. Те са ориентирани към бъдещето и предприемането на мерки, които да не позволят подобни прояви занапред.

Забележително е, че в норвежкия модел страните не заплащат такса за провежданите срещи, като разходите се поемат от държавния бюджет.

Министерството на правосъдието има право да издава наредби, свързани с устройството и организацията на службите за посредничество и помирение, които обаче тепърва предстоят, с оглед краткият срок от приемането на закона.

Специфична е организацията на службите - тя включва както *професионалисти, така и доброволци*. Във всяка служба за посредничество и помирение следва да има по един професионален ръководител на службата и един или повече координатори по проблемите на непълнолетните лица, които отговарят за провеждането на надзора и изпълнението на т. нар. "наказания на непълнолетни лица".

Във всяка служба се назначават по един или повече медиатори по конфликти за всяка отделна община, попадаща в района на действие на службата. Дейността на медиатора се извършва на доброволни начала. Съставът на медиаторите следва да бъде разнообразен, за да може най - добре да покрива интересите на обществото. Понастоящем

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

в Норвегия работят около 650 медиатори-доброволци и медиацията се осъществява само от тях. Те успешно покриват всичките 435 общини в Норвегия.

Няма специални изисквания към образованието на медиаторите, тъй като концепцията е, че техният статус е непрофесионален, т.е. това не е професия, а дейност, изпълнявана временно, заедно с основните професионални задължения на конкретните лица. Те получават възнаграждение на час, но то не е съществено, за да бъде не то основният мотив за участие, а интересът към тази дейност. За най-подходящи за медиатори все пак се считат психолози, педагози, социолози. Обикновено високообразовани хора са медиатори - учители, адвокати, бивши полицаи. Те трябва да имат различен социален произход. Особено важни качества, които задължително трябва да притежават, са: непристрастност, способност да изслушват, да държат под контрол процеса, като се намесват само при необходимост. Освен това те трябва да притежават зрелост, която им позволява да подпомагат страните да достигнат до най-приемливото за тях споразумение. Медиаторите получават специализирано обучение в подготвителен курс от 30 часа, а допълнително ежегодно се организират форуми за квалификация, с които се цели обобщаване и унифициране на практиката. В национален мащаб действа и Етичен кодекс на медиатора.

Медиаторите се излъчват от комисия, съставена от представител на общинското или общинските ръководства, представител на полицията и ръководителя на службата за посредничество и помирение. Назначението е за срок от четири години.

Комисията има право да освободи медиаторите, когато престанат да изпълняват условията по закона, които не са никак ниски.

Съгласно действащия закон, ръководителят на службата за посредничество и помирение, координаторът по проблемите на непълнолетните лица и медиаторите следва да отговарят на следните условия:

1. да бъдат на възраст над 18 години
2. да са граждани на Норвегия или друга скандинавска страна, или
3. да са били регистрирани в гражданския регистър, с местожителство в рамките на страната през последните три години преди назначаването или избора си

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

4. да бъдат подходящи за длъжността с оглед личните си качества.

Медиаторите следва да имат местожителство в общината, където желаят да бъдат назначени.

Предвидени са стриктни условия за отпадане на кандидатура поради лоша репутация. Така, не се назначават на длъжност ръководител на служба за посредничество и помирение и координатор по проблемите на непълнолетните лица, а така също и като медиатори следните лица:

1. лица, подведени под наказателна отговорност, направили признание или осъдени за сексуално посегателство над малолетни.

2. лица, осъдени на принудително лечение или въдворяване в дом за психично болни.

3. лица, получили ефективна присъда лишаване от свобода за срок не по-малко от една година

4. лица, получили ефективна присъда лишаване от свобода за срок от една до три години, ако към момента на назначаването или избирането им не са изминали повече от 15 години от изпълнението на присъдата.

5. лица, получили ефективна присъда лишаване от свобода за срок не повече от една година, ако към момента на назначаването или избирането им не са изминали повече от 10 години от изпълнението на присъдата.

6. лица, имащи присъда като непълнолетни, ако към момента на назначаването или избирането не са изминали повече от 10 години от изпълнението на присъдата.

7. лица, получили условна присъда лишаване от свобода, ако към момента на избиране или назначаване не са изминали повече от пет години от изпълнението на присъдата.

8. лица, по отношение на които условно е снето обвинението или отложено делото за деяние, което по закон може да доведе до наказание лишаване от свобода не по-малко от една година, ако към момента на назначаването или избирането им не са

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

изминали повече от две години от окончателното решение на съда.

9. лица, чийто казус е бил препратен в службата за посредничество и помирение за деяние, което по закон може да доведе до наказание лишаване от свобода не по-малко от една година, ако към момента на назначаването или избирането им не са минали повече от две години от окончателното решение за препращане.

10. лица, осъдени на глоба за деяние, което по закон може да доведе до наказание лишаване от свобода не по-малко от една година, ако към момента на назначаването или избирането им не са изминали повече от две години от изпълнението на присъдата.

В определени случаи присъда за общественополезен труд също може да доведе до отстраняване.

Координаторите по проблемите на непълнолетните лица и медиаторите са длъжни да уведомят службата за посредничество и помирение, когато престанат да отговарят в необходимата степен на изискванията.

Предвидени са и основания за отпадане на кандидатура поради заемана длъжност. Съгласно чл.7 лица, работещи в прокуратурата, с пълномощия за извършване на наказателно преследване, лица, работещи към полицията, имащи полицейски пълномощия, както и студенти от полицейската академия, провеждащи своя стаж, нямат право да бъдат избирани за медиатори. Посочените основания водят до несъвместимост и са предвидени с цел "процесуална хигиена". Дейността на службата за посредничество и помирение попада под действието на Закона за публичната администрация.

Конфиденциалността е важна част на процеса на медиация, затова чл.9 предвижда клауза за поверителност. Освен, ако в закон не е посочено или по смисъла на разпоредбите му не следва друго, медиаторите, както и другите лица, извършващи дейност от името или за сметка на службата за посредничество и помирение, са длъжни да спазват клаузата за поверителност по отношение на получената от тях информация по време на своето назначение или извършването на дейността си относно обстоятелства от личен характер или други подобни. Към обстоятелствата от личен характер спадат имената на страните в конфликта, данни за месторождение, дати на раждане, единен граждански

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

номер, данни за гражданството, семейното положение, професия, местожителство и месторабота. Задължението за спазване на клаузата за поверителност важи за всички участници в заседанията на службата за посредничество и помирение. Нарушаването ѝ се наказва съгласно чл. 121 от Наказателния кодекс /глоба или лишаване от свобода до 6 месеца/. Службите за посредничество и помирение са задължени да информират за това участниците в срещите. Съдебните органи нямат право да приемат показания, давани от свидетели, които ще нарушат клаузата за поверителност, освен ако съдът, вземайки предвид изискването за спазване на клаузата за поверителност и необходимостта от изясняване на обстоятелствата изрично не разпорежи свидетелят въпреки всичко да даде показания. Освен ако двете страни в конфликта не са изразили съгласие, свидетелят няма право да разгласява информация за това, какво те са признали или какви предложения са били отправени по време срещите с медиатор.

В Норвегия първоначално към процедурата по медиация се отнасят случаи, в които извършителят е млад, престъплението е негова първа антисоциална проява и за деянието се предвижда сравнително леко наказание - предупреждение, глоба или лишаване от свобода, когато изтърпяването може да бъде отложено. С новия закон обаче медиацията е приложима и при по-сериозни престъпления, за които се предвижда ефективно изтърпяване на лишаването от свобода, а също и в случаи на домашно насилие. На практика няма изрично предвидени ограничения, всички престъпления, респ. извършители, които се считат за "подходящи" могат да бъдат препратени към медиация, но след много внимателна преценка на всеки конкретен случай.

Няма ограничение и във възрастта, но е установено, че най-добър образователен ефект има медиацията спрямо лица до 25 години. Препращането на даден случай към медиация обикновено става от полицията или прокуратурата след приключване на разследването и изясняване на обстоятелствата, а в някои случаи при непълнолетни и когато провеждането на медиация е предпоставка за условна присъда - и от съда. Възможно е препращане и от пробационните служби, когато медиацията е част от "community sentence".

Глава втора от закона е посветена на непосредственото разглеждане на случаи в службите за посредничество и помирение. Най-напред се извършва оценка за пригодност и скоростно разглеждане. При казуси, внесени за разглеждане от страните в даден конфликт или други официални власти, с изключение на прокуратурата,

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

ръководителят на службата за посредничество и помирение има право да реши дали случаят подлежи на разглеждане от службата, която трябва да го направи във възможно най-кратък срок. Това е така, защото бързото решаване на случаи посредством медиация е едно от основните ѝ предимства, наред с намирането на индивидуално решение, което кореспондира най-пълно с интересите на страните.

Разглеждането на даден казус изисква даването на съгласие от страните в конфликта. Съгласието следва да бъде действително и информирано. Страните трябва да имат единно мнение относно основните обстоятелства, предмет на конфликта. При казус, при който са замесени повече засегнати страни или ощетени лица, се изисква общото им съгласие. Когато някоя от страните в конфликта е под 18 годишна възраст, следва да се вземе съгласието на настойника/попечителя на въпросната страна. Настойникът/попечителят следва да бъде предварително уведомен за провеждането на срещата в службата за посредничество и помирение и има право да присъства на нея. В случай, че той не може или не желае да защитава интересите на страната в конфликта, следва да бъде назначен временен настойник/попечител.

При изпълнението на мерките "наказание на непълнолетно лице" и "надзор над непълнолетен", се изисква само съгласието на лицето и на настойника/попечителя му.

В основата на медиацията е личното участие и затова страните в конфликта следва да се срещат лично и не могат да бъдат представлявани, освен ако в закона не се посочва друго. При изпълнение на "наказание на непълнолетно лице" и "надзор" не се изисква присъствието на засегнатите лица и техните настойници/попечители на разширените срещи с непълнолетното лице.

Службата за посредничество и помирение може да допусне дейността по медиация между страните в конфликта да бъде извършвана задочно /косвена медиация/. Задочната медиация може да бъде извършвана по телефон или по видеовръзка, а така също медиаторът би могъл лично да пренася информацията между страните в конфликта. Когато дадено предприятие е претърпяло щета, загуба или друг вид накърнени права, службата за посредничество и помирение може да допусне на срещата да се яви засегнато лице от името на предприятието.

При избора на служба за посредничество и помирение се прилага териториалният принцип. Разглеждането на казуси следва да се извършва от службата към общината,

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

където живее или пребивава жалбоподателят или засегнатото лице, освен ако в закона или по смисъла на разпоредбите му не се посочва друго. Мнението на страните в конфликта следва да се има предвид при определянето на службата. Прокуратурата има право да определя коя служба да разгледа делото.

Службата за посредничество и помирение определя броя на медиаторите, които ще работят по случая. При казуси, по които са заети повече от един медиатор, се определя главен медиатор. Службата има право да допусне страните в конфликта да водят със себе си на срещите едно или повече лица за подкрепа. Адвокатите или правните съветници на страните в конфликта не се допускат да участват като подкрепящи лица. Разбира се, при изпълнение на мярката "наказание на непълнолетно лице", защитникът и адвокатът се допускат да участват като подкрепящи лица по време на разширената среща с непълнолетното лице.

Страните в конфликта имат право на квалифицирана помощ от преводач съгласно специално изготвен от министерството на правосъдието правилник.

По случаи, постъпили от прокуратурата, следва по възможност да бъдат изготвени писмени споразумения, подписани от страните в конфликта. В случай, че една от страните е непълнолетна, споразумението следва да получи одобрението на настойника/попечителя ѝ. Медиаторите имат право да решават дали постигнатото между страните в конфликта споразумение може да бъде одобрено. При казуси, в които участват повече от един медиатор, за одобрението на постигнатото споразумение се изисква общото съгласие на всички медиатори. Медиаторите нямат право да одобряват споразумения, в които неоснователно се фаворизира някоя от страните в конфликта или такива, които не биха могли да бъдат одобрени поради сериозни основания от друго естество. В споразуменията, в които се предвижда обезщетение за нанесени вреди, следва да се посочва размера на обезщетението, както и крайната дата на изплащането му. Освен това, следва също да се посочи, дали чрез споразумението се постига окончателното разрешаване на конфликта между страните.

Споразуменията, постигнати в службите за посредничество и помирение, не отменят правото на пострадалата страна в конфликта да кандидатства за обезщетение по Закона за жертвите на престъпления или правото на държавата да предявява регресен иск от извършителя на деянието.

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

Специфично за Норвежкия режим е правото на страните в конфликта да се оттеглят от постигнато споразумение. По казуси, постъпили от прокуратурата, всяка една от страните в конфликта има право да се оттегли от споразумение, като уведоми за това съответната служба в рамките на две седмици от полученото одобрение от медиатора. Горното не важи обаче за споразумения, чиито клаузи са били изпълнени. Страните в конфликта следва да бъдат информирани писмено за възможностите си за оттегляне от постигнато споразумение и за последиците от това.

Глава трета от закона урежда някои специални положения, свързани с разглеждането на казуси от наказателно-правен характер. Службите за посредничество и помирение са задължени да разглеждат казуси, които след решение на прокуратурата или съда са им предоставени за прилагане на медиация, "надзор над непълнолетни лица" или изпълнение на мярката "наказание на непълнолетно лице". Работата по казуса следва за започне във възможно най-кратък срок след постъпването му. След приключване на работата, службата следва да изпрати на съответния орган документите по казуса заедно с информация за това, дали е постигнато одобрено споразумение между страните в конфликта. Когато споразумението бъде изпълнено, службата за посредничество и помирение следва незабавно да изпрати потвърждение.

При казуси, при които медиацията в службата за посредничество и помирение е поставена като условие за неповдигане на обвинение по смисъла на чл.67, ал.4 от Наказателно-процесуалния закон и срещата не бива проведена или споразумение не се постигне, службата следва незабавно да препрати казуса на прокуратурата. В случай, че дадено лице наруши вече постигнато споразумение, също трябва да бъде уведомена прокуратурата. Тя има право да поднови наказателното преследване.

При казуси, които са били препратени на службата за посредничество и помирение за извършване на медиация, когато е повдигнато обвинение и вината е доказана, по смисъла на чл. 71 а, алинея първа от Наказателно-процесуалния закон, но все пак се счита, че наказанието не е целесъобразно, и срещата не бива проведена или не бъде постигнато споразумение, службата за посредничество и помирение следва незабавно да препрати казуса на прокуратурата. В случай, че дадено лице наруши постигнато споразумение, трябва да бъде уведомена прокуратурата. Аналогично, тя има право наново да възбуди наказателно преследване.

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

При казуси, при които медиацията в службата за посредничество и помирение е поставена като условие за условна присъда по смисъла на чл. 53 ал. 3, буква "з" от Наказателния кодекс и срещата не бива проведена, по вина на подсъдимото лице или не бъде постигнато споразумение, службата за посредничество и помирение следва незабавно да препрати казуса на прокуратурата. В случай, че дадено подсъдимото лице наруши постигнато споразумение, трябва да бъде уведомена прокуратурата. Прокуратурата взема решение дали ще бъде сезиран съда за определяне на нови условия или ще бъде приложено изпълнение на присъдата.

От предоставените статистически данни от Националната служба по медиация става ясна следната картина на приложението на медиацията между жертвата и извършителя на престъплението по години:

Диаграма 1

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

Забелязва се лека тенденция на спад, което обаче кореспондира с общия спад на престъпността в страната.

Най-често към медиация се отнасят случаи на насилствени актове спрямо личността, кражби, вандализъм и други имуществени престъпления, когато провеждането на наказателно производство и налагането на наказание не се преценява като целесъобразно. Обобщената картина изглежда така:

Диаграма 2

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

Средностатистическите резултати от дейността на медиационните служби са повече от убедителни:

Диаграма 3

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

В доминиращия брой случаи - 88 % - страните се възползват от медиацията пълноценно и постигат споразумение, което спазват, тъй като са взаимно заинтересувани. Поради това и проучванията за удовлетворението на страните показват изключително добри резултати и над 89 % от участниците са склонни да препоръчат медиацията и на други лица. В 9% процента от случаите по различни причини медиационните срещи не се провеждат, и само 3 % от медиациите приключват без споразумение.

Исходната позиция на норвежката система за медиация е разбирането, че по принцип хората са склонни да се учат и развиват. Тя е базирана на демократични, хуманистични стойности, в центъра на които се поставя уважението на човешкото достойнство. При медиацията, при реалния контакт между страните, в диалога между тях, конфликтът в основата на престъплението става зрим, осезаем. Този метод за решаване на конфликти се базира на съпричастието, на способността всеки условно да се постави на мястото на другия. При тези обстоятелства неизбежно се поражда и чувства за отговорност и състрадание, и това прави споразумението лесно достижимо. Медиацията дава възможност на страните и преди всичко на извършителя да се абстрахира от миналото и да се концентрира върху бъдещето. Счита се, че по този начин се дава шанс, особено на младите извършители, навреме да “сменят курса” и да не извършват по-нататък противоположни деяния.

В известни отношения традиционната наказателно-правосъдна система може да представлява твърде агресивна, "инквизиционна" понякога и за двете страни институция. Нерядко разпитите, очните ставки, разпознаването са мъчителни, в повечето случаи в по-голяма степен за жертвата. Присъдата като че ли цели да върне болката, която жертвата е претърпяла. И ако все пак това имаше необходимия ефект, този подход би бил оправдан. Но ако ефектът не е според очакванията, както е обикновено? Стремещт на норвежките теоретици на наказателното правосъдие е да се ограничи болката. Счита се, че е крайно време да се преодолее този варварски, циничен начин на мислене, при който обществото се дели на “получили своето наказание” и “останалите”⁹. На този фон медиацията е наистина една хуманна алтернатива, отрицание на наказателно-репресивния подход към престъплението, която се възприема широко.

⁹ Christie, N. Limits to pain, 1982

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

Медиацията се радва на популярност в Норвегия и заради това, че чрез нея се оправомощава местната общественост сама да се справя с престъпленията. В норвежкия вариант на медиацията в най-голяма степен в сравнение с останалите европейски модели медиаторът участва като представител на обществото.

Глава четвърта от закона - Изпълнение на мерките "наказание на непълнолетно лице" и "надзор над непълнолетно лице", всъщност включва нововъведенията от 2014г. След дълги експерименти инструментариумът на възстановителното правосъдие по отношение на непълнолетни се разширява с тези мерки. Основната цел е непълнолетните да не бъдат изпращани в затвор, и затова дори и когато определянето на това наказание е на практика неизбежно, се правят още усилия за отклоняването им от ефективното му изпълнение.

Тези мерки се прилагат при условия, посочени в Наказателния кодекс.

Съгл. чл. 28 в от НК по отношение на непълнолетно лице може вместо лишаване от свобода да бъде наложена мярка "наказание на непълнолетно лице", включваща разширена среща с непълнолетното лице и изготвяне на индивидуална, съобразена с непълнолетното лице план-програма, съгл. глава IV от Закона за дейността на службите за посредничество и помирение, когато:

- а) нарушителят на закона е бил на възраст под 18 години към момента на извършването на деянието,
- б) деянието е тежко или повторно,
- в) нарушителят на закона е дал своето съгласие и има местожителство в Норвегия, и
- г) целесъобразността на наказанието не е в тежко противоречие с оставането на свобода.

На практика, това е новозеландският модел на конфериране, адаптиран към норвежката реалност. Съгласно норвежкия наказателен закон, при налагане на "наказание на непълнолетно лице" съдът определя срока на изпълнение на мярката, който варира между шест месеца и две години, в изключителни случаи - до 3 г. , през който срок се осъществява надзор върху лицето от специалисти, с цел недопускане по-нататъшно

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

развитие на престъпната му кариера и оказване на положително въздействие върху него. Същевременно, съдът определя и алтернативна мярка лишаване от свобода, която би била наложена в случай на неизпълнение на условията по мярката "наказание на непълнолетно лице".

Мярката "надзор над непълнолетно лице" е една от предпоставките за отлагане изпълнението на присъда, съгл. чл. 53 от Наказателния кодекс, в случай, че казусът го позволява и е налице съгласие от страна на засегнатите лица и от страна на осъденото лице и евентуалния му настойник/попечител. При провеждане на надзор над непълнолетни лица срокът е до една година. В определени случаи тази мярка може да бъде предприета по инициатива на прокурора.

И при двете мерки централен елемент се явява т.нар. *Разширена среща с непълнолетното лице*. Службата за посредничество и помирение започва подготовката за провеждане на разширена среща с непълнолетното лице малко след постъпването на казуса от съда. Разширената среща се ръководи от координатора по проблемите на непълнолетните лица, който осигурява присъствието или представителството на засегнатите лица. Това могат да бъдат представители на Администрацията на затворите и пробационните служби, на училището, детските социални служби, здравните и социалните грижи или други, имащи отношение към осъденото лице, към пострадалите или към случая въобще. Целта е да се ангажират по-широк кръг хора и институции, които съвместно да поемат по-нататък грижата за непълнолетния.

При изпълнение на мярката "наказание на непълнолетно лице", на разширената среща следва да присъстват осъденото лице, настойникът/попечителят му, както и представители от Администрацията на затворите и пробационните служби и полицията. Право да присъстват имат и пострадалите от деянието лица, както и техния настойник/попечител. Същото важи и за защитника и адвоката.

При провеждането на мярката "надзор над непълнолетни лица", на разширената среща следва да присъстват осъденото лице и неговия настойник/попечител. Право да присъстват имат и пострадалите от деянието лица, както и техния настойник/попечител. Ако службата за посредничество и помирение счита за целесъобразно, могат да присъстват и представители на полицията.

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

На разширената среща с непълнолетното лице следва да се изготви план-програма. План-програмата трябва да бъде одобрена от координатора, лицето, както и от настойника/попечителя му. План-програмата може да предвижда осъденото лице да извършва следните дейности:

- а) да компенсира по непаричен начин лицата, претърпели щета, загуба или друг вид нарушение на права
- б) да участва в програми, свързани с превенция на престъпленията или други подобни мероприятия
- в) да изпълнява общественополезни задачи
- г) да съблюдава разпоредбите, отнасящи се до неговото местонахождение, заетост или обучение
- д) да се явява в полицията или администрацията на затворите и пробационните служби
- е) да се въздържа от употребата на алкохол и други възбуждащи или упойващи вещества, като представя необходимите за целта проби за наличие на вещества от този вид съгл. чл. 12, алинея трета от Закона за здравето и здравните услуги
- ж) да спазва разпоредбите за вечерен час
- з) да избягва контакти с определени лица

За изпълнението на мерките, заложи в план-програмата, отговаря надзорна комисия. Тя се ръководи от координатора по проблемите на непълнолетните лица, като в нея влизат и лицето, настойникът/попечителят му и други, изпълняващи различни функции лица. При изпълнение на наказания срещу непълнолетни лица представителите на Администрацията на затворите и пробационните служби и на полицията по правило участват в надзорната комисия.

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

По време на разширената среща с непълнолетното лице, на срещи с надзорната комисия и при други срещи или обсъждания, съгласно план-програмата, съответните лица следва:

- а) да спазват уговореното време и място на срещата
- б) да не бъдат под влияние на алкохол или други възбуждащи или упойващи вещества, към което норвежкия законодател проявява засилено внимание

Непълнолетното лице няма право:

- а) с поведението си да застрашава сигурността на участниците в прилагането на предвидените мерки или по негативен начин да въздейства на атмосферата на срещата
- б) да извършва наказуеми действия в периода на изпълнение на наказанието
- в) да пътува извън страната в периода на изпълнение на наказанието, освен ако няма разрешение от координатора по проблемите на непълнолетните лица.

В случай, че се налага да бъде предотвратено действие, насочено срещу нечий живот, здраве или свобода, координаторът по проблемите на непълнолетните лица има право по всяко време в периода на изпълнение на наказанието да забрани на лицето употребата на алкохол или други възбуждащи или упойващи вещества.

Координаторът по проблемите на непълнолетните лица има право и да отложи изпълнението на наказанието в случаите, когато здравословното състояние на лицето го налага или са налице други сериозни основания, явяващи се значителна пречка за прилагането на предвидената мярка.

В случай, че лицето умишлено или по непредпазливост нарушава план-програмата, координаторът има право да изиска от него да се яви на среща-разговор с цел да противодейства извършването на нови нарушения. По време на разговорите лицето следва да бъде запознато с последиците от повтарящите се нарушения. Ако е необходимо да се противодейства срещу извършването на нови нарушения, координаторът по проблемите на непълнолетните лица може, със съгласието на участниците, които представляват задължителна съставна част на разширената среща с непълнолетното лице, и надзорната комисия, да поиска от лицето:

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

- а) да спазва разпоредбите за местопребиваване
- б) да избягва контакти с определени лица
- в) да избягва употребата на алкохол или други възбуждащи или упойващи вещества, или
- г) да се явява в полицията или в Администрацията на затворите и пробационните служби

Ако лицето отново наруши правилата или условията, координаторът може, със съгласието на полицията и Администрацията на затворите и пробационните служби, да свика нова разширена среща с непълнолетното лице или да препрати казуса до областния отдел на Администрацията на затворите и пробационните служби, с мнение да бъде сезиран съда, с искане алтернативната присъда лишаване от свобода да бъде изпълнена изцяло или частично, съгл. чл. 28в от Наказателния кодекс.

При извършване на ново наказуемо деяние в периода на изпълнение на "наказанието на непълнолетно лице" прокуратурата има право да поиска присъдата лишаване от свобода да бъде изпълнена изцяло или частично. Аналогично и в случаите на "надзор над непълнолетни". Тогава прокуратурата преценява дали да започне наказателно преследване или да бъде сезиран съда за поставяне на нови условия или за изпълнение на наказанието.

Този детайлен регламент показва стремежа на норвежкия законодател да обхване всички възможни хипотези и да предвиди адекватна реакция. Той свидетелства и за това, че законодателят може да бъде много снизходителен към непълнолетните, но при последващо противоправно поведение може да прояви цялата си строгост.

Съществува и междинна ненаказателна мярка - "мониторинг" от мултидисциплинарен тим - която се прилага по отношение на непълнолетни, извършили леки престъпления, за които не е необходимо наказателно преследване, и се изразява в контрол и грижи за лицето.

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

Краткият срок на приложение на тези нови мерки - една година - обуславя сравнително скромните статистически данни, които бяха предоставени от Националната служба по медиация. Наказания на непълнолетни лица са наложени в 239 случая, а надзор - в 203. Отчита се, че изпълнението им изисква много работа, време, ресурси. Важното обаче е, че младите хора се държат отговорни за тяхното поведение, посредством едно "приятелско правосъдие". Поради това тези мерки поражда ентузиазъм и надежда, оценяват се като успешни и придобиват все по-голяма популярност, тъй като са знак за продължаващото цивилизоване на наказателното правосъдие.

4. Други алтернативи на лишаването от свобода

Традиционно в Норвегия се прилагат и други алтернативи на затвора, както и санкции, несвързани с лишаване от свобода, което безусловно е възприето като последно средство (*ultima ratio*). Част от тези санкции се осъществяват под контрола на пробационни служители, поради което институтът на пробацията има дълга история и първите данни датират от 1819 г.¹⁰ В понятието пробация се влага различно съдържание от приетото у нас. Тя не е отделно наказание, а система от мерки за грижи и контрол по отношение на обвиняеми или осъдени лица на различни наказания, несвързани с лишаване от свобода, през установен период. Пробацията понастоящем е част от Норвежката корекционна служба, чиято правна уредба се съдържа в Закона за изпълнение на наказанията от 2001 г. и в подзаконовите актове по приложението му. Водещ принцип е "нормалността". Съгласно този принцип, на осъдените лица не бива да се засягат повече права от постановеното в присъдата, те не следва да изпълняват наказанието си при по-строги обстоятелства от необходимото за осигуряване на сигурността на обществото и изолацията следва да се минимизира. Реинтеграцията е фундаментално начало.

Понастоящем в страната има 17 пробационни офиса в 40 населени места с около 350 служителя. Пробационните служители отговарят за изпълнението на

¹⁰ Ploeg, G. Chapter 24. Norway, in van Kalmthout, A.M & Durnescu, I. (eds.) Probation in Europe, Legal Publishers, 2008

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

разнообразните мерки, включени в наказанието "community sentence", програмите за интоксигираните шофьори и наркозависимите, имат отношение към условното предсрочно освобождаване, домашния арест със или без електронно наблюдение, някои възстановителни практики и изготвят предсъдебните доклади, които се прилагат широко отдавна и имат голямо значение и тежест при определяне на наказанието.

Видно от предоставените от Норвежката корекционна служба данни, броят на изготвяните доклади нараства ежегодно:

Диаграма 4

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

Предсъдебните доклади се изготвят по искане на прокурора или съда. Самият обвиняем или неговият защитник могат да направят искане в подобен смисъл пред прокурора. Докладите следва да съдържат информация за обвиняемия/подсъдимия, неговите лични актуални обстоятелства /здравен статус, финансово състояние, социални връзки и др./ и перспективи във връзка с извършването на престъпления, която може да бъде релевантна при определяне на наказанието и условията за неговото изпълнение. За целта е възможно и провеждане на специална анкета /чл. 161 от Наказателнопроцесуалния закон/ от специално обучени лица.

Има различни разновидности на предсъдебните доклади: обща /класическа/ форма, която най-често се използва във връзка с налагането на "community sentence", предсъдебен доклад, адресиран към приложение на програмата за интоксигирани шофьори и включващ преди всичко преценка дали въпросното лице е подходящо за участие в нея, предсъдебен доклад, адресиран към приложение на програмата за наркозависимите, а така също и предсъдебен доклад, когато превантивното задържане може да бъде релевантен инструмент.

Пробационната служба трябва да информира лицето за целта на доклада и правата му във връзка с това. Докладът следва да се изготви без да се причиняват излишни неудобства на обвиняемия. Той се фондира на разговори с лицето и на информация, събрана от други лица и институции. Обвиняемият/подсъдимият има право да се запознае със съдържанието на доклада и следва да декларира писмено, че го е проучил.

Основно място сред другите прилагани алтернативи на лишаването от свобода заема наказанието "community sentence" или присъда, изпълнявана в общността. То е уредено в чл. 28а от Наказателния кодекс на Норвегия. Това наказание може да се наложи вместо лишаване от свобода, когато:

- процесното деяние е наказуемо със затвор до 1 година;
- индивидуалната и генералната превенция могат да се постигнат и по този начин;

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

- извършителят е съгласен и
- е норвежки гражданин.

Когато определя това наказание, съдът определя и:

- броя часове обществено-полезен труд, които подсъдимият следва да положи - те са от 30 до 420 часа. Касае се за неплатен труд в полза на обществото, който включва наблюдение от страна на пробационните агенции. Той обаче не бива да бъде от заклеймяващо естество, като пробационните служби идентифицират и определят работни задачи, които биха благоприятствали уменията и социалното включване на нарушителите.

- алтернативна санкция лишаване от свобода, която би била наложена, ако липсваше възможност за "community sentence", и която може да бъде задействана при определени обстоятелства

- продължителността на периода, в който тази санкция да бъде изпълнена, кореспондиращ на алтернативната санкция - обикновено до 120 дни.

Определяйки това наказание, съдът може да постанови осъденото лице :

- да съблюдава условията, определени от корекционната служба, по отношение на неговото местоживееене, работа, обучение или лечение

- да не поддържа контакти с определени лица

- да заплати определена глоба

- да изтърпи до 30 дни незабавна санкция лишаване от свобода, ако специфични обстоятелства налагат това.

По-детайлна уредба се съдържа в Глава пета на Закона за изпълнение на наказанията. В § 53 изрично се закрепва дискреционната власт на Корекционната служба да конкретизира съдържанието на присъдата във всеки отделен случай, а при необходимост - да промени предприетите мерки. Посочва се, че часовете труд могат да бъдат положени пряко в полза на общността, чрез участие в различни програми или по друг подходящ начин.

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

Съгласно § 54 осъденото лице следва да изпълнява присъдата си в съответствие с инструкциите на Корекционната служба. То следва:

- да се явява на определените места в уреченото време
- да не бъде под въздействие на упойващи вещества
- да предоставя информация за местоживеенето си, издръжката си и други относими към изпълнението на присъдата обстоятелства
- да спазва условията, определени от съда
- да не напуска Норвегия през периода на изпълнение на наказанието.

Освен това, осъденият не може да има поведение, което застрашава сигурността на лицата, ангажирани с изпълнението на присъдата, или има особено негативен ефект върху околната среда. Логично, той не следва да извършва и нови престъпления. С цел превенция на нов противоправен акт, насочен към живота, здравето или свободата на друго лице, Корекционната служба може да му забрани използването на определени лекарства или упойващи вещества.

Ако осъденото лице умишлено или по непредпазливост наруши поставените му ограничения и условия, той бива извикван за обсъждане на по-сурови условия. Ако отново бъдат нарушени тези условия, случаят се отнася към съда за постановяване на пълно или частично изпълнение на алтернативната санкция лишаване от свобода; аналогично и ако извърши и нов криминален акт.

Широко се прилага и *условното осъждане*. Съгласно чл. 52 от Наказателния кодекс съдът може да реши изпълнението на наказанието лишаване от свобода или глоба да бъде отложено за известен период от време - пробационен срок. Обикновено този срок е 2 години, но при по-тежки случаи или повторност може да бъде до 5 г. По конкретните условия на пробацията се взема мнението и на осъдения.

Най-често съдът задължава лицето да се регистрира периодично в полицията. Освен това, то следва да спазва условията за местоживеене, работа, обучение и общуване с определени лица. Могат да му бъдат наложени ограничения да се

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

разпорежда със собственост или други рестрикции с икономически характер, забрани за посещение на определени места и райони. Също така, условие може да бъде неупотребата на алкохол, упойващи и наркотични вещества, участие в специализирани програми, лечение, вкл. психиатрично. В редица случаи условие е и участие в медиация, както и компенсиране на имуществените и неимуществените вреди. В случай на неспазване на поставените условия, съдът може да постанови частично или пълно изтърпяване на наказанието, но може в определени случаи да постави и нови условия.

Наблюденията и проучванията ни показват, че дейността на норвежките пробационни служби е изключително разнообразна, ангажираща и изискваща специално посвещение. Често пробационните служители пътуват със самолет, за да се срещнат с клиент. Понякога работят и през почивните дни. В някои офиси има вътрешна специализация на служителите. Средно един служител работи по 9 случая дневно.

Пробационните служители са квалифицирани социални работници, които продължават да се обучават и повишават квалификацията си по време на служба, и това е държавна политика. Те работят в тясно взаимодействие с публични и частни организации, младежки формации, образователни институции, медиационните служби и др. Ръководят се от изключително високи Етични стандарти, издадени от Корекционната служба. Професията пробационен служител има висок престиж в Норвегия.

Глобата и лишаването от права са другите алтернативни наказания. Съществуват и хибриди, и широки възможности за преминаване на една мярка в друга.

Особено място заемат *мерките за наблюдение*, които не са напълно контролна функция, а включват и съветване, подпомагане, мотивиране на нарушителя. Когато мярката *електронен мониторинг* се използва като част от пробационното наблюдение, тя се комбинира с интервенции, целящи рехабилитация и подкрепа на въздържанието. Степента на технологично наблюдение не трябва да е по-голяма от необходимото за определения случай, вземайки предвид сериозността на извършеното престъпление и рисковете за сигурността на обществото.

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

Наказанията на свобода, изпълнявани в общността, имат многобройни предимства. Не се стига до драстична промяна в начина на живот - работата, обучението, социалната среда се запазват. Липсва неблагоприятното въздействие на затворническата среда и т.нар. ефект "призонизация"- възприемането на културата и социалния живот в затвора. Те не са така стигматизиращи, както останалите наказания. Поради това и получават широко одобрение в Норвегия.

Хуманизмът на Норвежката наказателно-правосъдна и пенитенциарна система се проявява навсякъде. В Закона за изпълнение на наказанията експлицитно се сочи, че то следва да бъде извършено по начин, съобразен с целта на наложеното наказание, предотвратяващ нови наказуеми действия, отговарящ на очакванията на обществото, като в тези рамки осигурява на лишения от свобода задоволителни условия. По време на изпълнението на наказанието на лицата следва да се даде възможност за реинтеграция.

Особено внимание е отделено на *изпълнението на наказанието лишаване от свобода извън пределите на затвора*. Когато бъде счетено за целесъобразно, с оглед на бъдещото положително развитие на лицето и предотвратяване на нови наказуеми деяния, администрацията на затворите и пробационните служби може да прехвърли осъденото лице за изпълнение на присъдата извън пределите на затвора при спазването на специални условия, след изпълнение на половината от наложеното наказание. Администрацията на затворите и пробационните служби следва да извършва преценка, доколко са изпълнени условията за прехвърляне на осъдени лица под 18 годишна възраст за изпълнение на присъда извън рамките на затвора. Не бива да се взема решение за прехвърляне, когато целта на наказанието или изпълнението му не са осигурени по защитим начин.

Когато издадената ефективна присъда за наказание лишаване от свобода или останалата част от нея до предстоящото освобождаване е не повече от 4 месеца, и бъде счетено за целесъобразно да се осигури положително развитие на осъденото лице и предотвратяване на нови наказуеми деяния, наложеното наказание може да бъде изтърпяно и извън пределите на затвора, при условие, че осъденото лице бъде поставено под електронно наблюдение. Администрацията на затворите и пробационните служби следва винаги да извършва преценка, доколко осъдените лица под 18 годишна възраст отговарят на условията за изпълнение на присъдата извън пределите на затвора и поставени под електронно наблюдение. За осъдените лица под 18г. не важи условието наказанието лишаване от свобода или останалата част до предстоящото освобождаване да

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

е не повече от 4 месеца. Администрацията може да издава разпоредби с допълнителни правила за прилагане на електронно наблюдение.

Една от предпоставките за изпълнение на присъда за лишаване от свобода извън пределите на затвора е осъденото лице да има постоянно местожителство и заетост във вид на работа, обучение или друга дейност. Освен това, то трябва да избягва употребата на упойващи средства, анестетици, хормонални препарати или други химически вещества, които не са законно предписани.

Все пак, когато е необходимо да се осигури защитимо от гледна точка на сигурността изпълнение на наложената присъда извън пределите на затвора, Администрацията на затворите и пробационните служби следва да изисква изпълнението на специални условия от осъденото лице, в т. ч. да се подложи на лечение, да участва в програма, да спазва разпоредбите за местожителство, или да избягва срещи с определени лица. Администрацията има право да отменя поставените условия, да ги променя или да поставя нови условия.

Администрацията на затворите и пробационните служби трябва да следи дали осъденото лице спазва изискванията и поставените условия. В случай на нарушение или в случай, че има вероятност осъденото лице да е извършило или да предстои да извърши наказуемо деяние или да избегне изпълнението на наказанието, се прилагат разпоредбите за връщане в затвора.

Пострадалото лице или негови живи роднини се информират за изпълнение на наложената присъда извън пределите на затвора предварително.

5. Заключение

Трябва да се изтъкне, че прилагането на посочените алтернативи на лишаването от свобода и постигането на съответните резултати в Норвегия се дължи на няколко фактора от обективно и субективно естество, които "щастливо се пресичат". Икономическата стабилност и общо благосъстояние кореспондират с наличието на политическа воля за нововъведения и хуманизиране на съдебната система. Поне доскоро хомогенното норвежко общество изповядва споделени ценности и сравнително лесно възприема иновациите.

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

Овен това, практиката сочи, че алтернативните наказания не могат да се разглеждат единствено като смекчаване на наказателната отговорност. Често пъти те се определят като форма на разширяване на мрежата на наказателен контрол (net-widening) по отношение на лица, които биха избегнали въобще наказанието, ако се следваше традиционната практика. Те не винаги са "по-леки" от класическите наказания, и изискват много лични усилия. Още повече, че правило за норвежката наказателна политика е да предвижда щадяща, хуманна реакция на престъпленията, но и строги мерки при продължаващо противоправно поведение.

Без съмнение, разширяването на алтернативите на наказанието лишаване от свобода и в частност възстановителното правосъдие са ново предизвикателство пред правото и обществото в Република България. Възстановителното правосъдие е на дневен ред в Стратегията за продължаване на реформата в съдебната система. То е необходимо както по отношение на пълнолетните лица, така и, дори в още по-голяма степен, по отношение на непълнолетните правонарушители. Това налага както създаването на нови нормативни актове, така и редица законодателни промени. В това отношение опитът на Норвегия би бил от изключителна полза.

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

II. ПРИЛАГАНЕ НА АЛТЕРНАТИВИ В НАКАЗАТЕЛНАТА СИСТЕМА – ОПИТЪТ НА УНГАРИЯ

Елина Попова

1. Въвеждане на възстановителното правосъдие в правната система на Унгария

В Унгария, медиацията като метод за разрешаване на конфликти се използва от 1992 г. по граждански дела. През 2003 г. приоритет в Националната стратегия за превенция на престъпността става медиацията по наказателни дела. Законът LI от 2006 г. променя Наказателно-процесуалния кодекс (НПК) и Наказателния кодекс (НК) на Унгария, за да се допусне медиацията по наказателни дела, като чл. 221 А НПК урежда най-важните условия и правила относно прилагането ѝ.

НПК регламентира организационната рамка на медиацията в Унгария. Чл. 221 А (б) НПК предвижда, че процедурата по медиация се провежда от пробационен служител, ангажиран с медиационна дейност, като подробният регламент на медиацията се делегира на други законодателни актове. Една успешна медиация, в която е постигнато съгласие и споразумението е изпълнено от извършителя, се счита за „доброволно възстановяване“, чийто ефект е прекратяване на наказателното производство, съгласно чл. 36 от НК.

Законът СХХІІІ за медиацията по наказателни дела съдържа подробна уредба на процедурата по медиация. Той регламентира дефиницията и целите на медиацията, ролята и задълженията на медиатора, както и детайлни правила на процеса – срокове, отчети, поверителност, разходи и т.н.. Тези правила създават процесуална и материално-правна база за прилагането на медиация между жертвата и извършителя на престъплението в Унгария. Те влизат в сила от 1 януари 2007 г.

2. Медиация между жертвата и извършителя на престъплението

Медиацията е успешна в Унгария. Още през първата година, над 2 400 процедури на медиация са били проведени. Историята на успеха продължава и през следващите години. През 2012 г. има повече от 6 000 случаи на медиация по наказателни дела, т.е. броят им е нараснал значително от началото.

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

Делът на различните случаи, насочени към медиация, не се е променил през годините. Почти половината от случаите са престъпления срещу собствеността (кражби, измами и присвояване са най-често срещаните), транспортни нарушения са една трета от тях (предимно ПТП, извършени по непредпазливост) и една пета от всички дела са престъпления срещу личността (основно нападение и преследване).

Споразумения се постигат средно в 80% от случаите, насочени към медиация, изпълняват се 90% от споразуменията.

За съжаление, медиацията рядко се използва при непълнолетни извършители, въпреки че при тях тя е много ефективна. Например, през 2010 г. споразумения са постигнати в 314 от 357 дела (88%). 94% от споразуменията са изпълнени.

Мненията са различни за видовете случаи, при които медиацията се счита за подходящо решение. Например, при домашното насилие много въпроси се повдигат дали участието на жертвата е наистина доброволно и има съмнения във връзка със споразумението. По тази причина, много хора отхвърлят медиацията в полза на жертвата. По други причини, юристите намират прилагането на медиация между членове на семействата за безсмислена.

Юристите имат резерви относно ефективността на процедурата по медиация, по отношение на непълнолетни извършители и какво процедурата може да им даде и дали бидейки изправени пред жертвата ще има влияние върху тях, тъй като обикновено техните родители плащат обезщетенията вместо извършителя, който няма необходимите средства. По тази причина, прокурорите намират други средства за по-ефективни при непълнолетните извършители, тъй като не вярват, че в резултат на медиацията младият човек ще промени живота си.

3. Правна рамка на възстановителното правосъдие – законови и подзаконови нормативни актове

Промените, свързани с медиацията, са посочени в Закона LI от 2006 г., който изменя редица разпоредби както в Наказателно-процесуални кодекс, така и в Наказателния кодекс и се дава възможност на извършителите и техните жертви да постигнат споразумение в рамките на наказателното производство.

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

Като общо правило, медиацията е възможна в досъдебното производство, ако извършителят се признае за виновен. Процедурата по медиация може да бъде инициирана от прокурора, страните и техните представители. Ако са спазени задължителните условия, ако жертвата и обвиняемият са съгласни, прокурорът може да спре производството за максимален срок от шест месеца, за да даде възможност страните да постигнат и изпълнят своето споразумение. Медиацията остава на разположение, ако по някаква причина, възможността за използване на процедурата по медиация възникне само в съдебното производство. Въпреки това, ограниченията към процедурата по медиация се прилагат, което означава, че тя не може да се прилага във всички случаи. Това е така, защото разкаянието, което е основание за изключване на наказуемостта (както предвижда раздел 29 НК) и фундаментът на прилагане на медиацията, могат да се прилагат само при престъпления срещу живота, физическата неприкосновеност, здравето, личната свобода, достойнство и някои основни права, в случаите на транспортни престъпления, престъпления срещу собствеността или интелектуалната собственост и/или престъпления, за които е предвидено наказание лишаване от свобода до 3 години.

За пълнолетни, ако процедурата по медиация е успешна, извършителят няма да бъде вече наказуем и прокурорът ще прекрати производството. В противен случай, прокурорът ще предяви обвинение срещу извършителя. Ако обвиняемият е започнал, но не е завършил изпълнението на споразумението и ако за престъплението е предвидено не повече от 3 години лишаване от свобода, прокурорът ще отложи повдигането на обвинение за минимум една, но не повече от две години. Ако престъплението е наказуемо с повече от 3 години лишаване от свобода, но не повече от 5 години, след успешна медиация, присъдата може да бъде намалена без никакво ограничение. За непълнолетни, предвиденото наказание следва да е не повече от 5 години лишаване от свобода (раздел 107, НК).

Новият Наказателен кодекс, влязъл в сила през 2013 г., разширява приложението на медиацията. Сега е възможно допълнително да се вземат предвид, в рамките на процедурата по медиация, всякакви обезщетения, предоставени от извършителя и приети от жертвата преди процедурата по медиация. Трябва да се отбележи, че обезщетенията не се ограничават до парични обезщетения. Те могат да включват и други дейности, включително извинение, ако това бъде прието от жертвата.

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

Друг ключов законодателен акт, свързан с медиацията, е Закон СХХІІІ за медиация по наказателни дела, който регламентира дейността на медиаторите, техните задължения и други практически въпроси.

Интересното е, че двата закона определят целта на процедурата по медиация по различен начин. Съгласно изменението на НПК от 2006 г., целта на медиацията е „да улесни възстановяването на последствията от престъплението и да се насърчи спазващо закона поведение на обвиняемия за в бъдеще“. По време на процедурата по медиация, целта е да се постигне споразумение между извършителя и жертвата, въз основа на истинско съжаление/разкаяние. За разлика от това, Законът за медиация по наказателни дела определя медиацията като процедура за разрешаване на конфликти, целта на която е да постигне, чрез намесата на трета страна (медиатор), който е независим от съда и прокурора по делото, писмено споразумение, решение на конфликта между жертвата и обвинения и обезщетяване на последствията от престъплението, и да насърчи спазващо закона поведение в бъдеще.

Наказателно-процесуалният кодекс в чл. 502 (4) определя две цели на процеса на медиация: а) „обезщетяване на последиците от престъплението“ и б) „окуражаване на бъдещо спазващо закона поведение от обвиняемия“, така че втората цел е да се постигне конкретно превантивно въздействие. Съгласно чл. 221/А, ал. 2 от НПК „в процеса по медиация, трябва да се правят опити да се постигне споразумение между обвиняемия и жертвата въз основа на искреното съжаление на извършителя“.

Медиацията е доброволна. Материалноправните предпоставки са регламентирани в НК, докато процесуалноправните - в НПК.

Съгласно чл. 36, ал. 1 от НК, ако лице е извършило престъпление против личността, живота, здравето, личната свобода, човешкото достойнство, правата и свободите; ако е извършило пътно транспортно престъпление; престъпление против собствеността и интелектуалната собственост и за престъплението се предвижда наказание лишаване от свобода до три години, ако признае вината си, ако е предоставило обезщетение по начин и в размер, приети от пострадалия в рамките на процедура по медиация, ще бъде освободено от наказателна отговорност.

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

Съгласно чл. 36, ал. 2 от НК, наказанието може да бъде намалено без ограничения, ако извършителят е признал вината си за извършването на някое от престъпленията посочени в алинея 1, за които се предвижда наказание лишаване от свобода до пет години.

Медиация няма да се приложи:

- ако деянието е причинило смърт,
- ако извършителят е рецидивист,
- в случаите на организирана престъпност и
- ако извършителят е субект на друго санкциониране.

Изявленията на извършителя и на жертвата, направени по време на медиацията, не могат да бъдат използвани като доказателство в наказателния процес и резултатът от медиацията не може да бъде използван срещу извършителя. По време на наказателното производство, медиацията може да се използва само веднъж. Медиацията се ръководи от отделни или специален кръг от пробационни служители (около 80% от пробационните служители преминават през обучение от 2 x 30 часа, осигурено от Partners Hungary Foundation), и адвокати в ролята на медиатори (съгласно чл. 1 от Постановление 58/2007: медиация може да провежда юрист, който а) е преминал минимум 2 x 30 часа акредитирано обучение-продължаващо или специално обучение или от международна организация или б) е придобил квалификация за медиатор в курс във висшето образование на Унгария или в чужбина).

Медиацията по наказателни дела, въведена в унгарското наказателно право, е правна институция, която принадлежи както към наказателното, така и към наказателно-процесуалното право. Самата медиация не може да се причисли към традиционната законодателна процедура, а има автономен характер, тъй като включва лица извън съдебната система – медиатори.

3.1. Медиация по наказателни дела на етап досъдебно производство

Съгласно унгарският НПК разследването на престъплението трябва да се проведе във възможно най-кратък срок. В периода от започването на разследването до повдигане на обвинението, само прокурорът има право да отнесе случая към медиация. Прокурорът спира процедурата *ex officio* или по искане на обвиняемия, защитника или жертвата за

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

максимален срок от 6 месеца и отнася случая към медиация при кумулативно наличие на следните условия:

- а) обвиняемият е признал престъплението, задължава се и е готов да поправи вредите, причинени с деянието, по начин и в степен, приети от жертвата,
- б) и обвиняемият и жертвата са се съгласили на условията на медиацията.

След провеждане на процедурата по медиация:

- ако медиацията е успешна и чл. 36, ал. 1 НК е приложим – за извършеното престъпление се предвижда наказание лишаване от свобода до 3 години, прокурорът спира наказателното производство.
- прокурорът може да отложи повдигане на обвинението за срок от 1 до 2 години, ако обвиняемият е започнал да изпълнява споразумението.
- ако разпоредбата за действителното разкаяние по чл. 36, ал. 2 НК трябва да се приложи, прокурорът повдига обвинение, и съдът ще приложи правилото за смекчаване на наказанието без ограничение, ако за престъплението е предвидено наказание лишаване от свобода до 5 години.

3.2. Медиация по наказателни дела на етап съдебно производство

Ако прокурорът не е отнесъл случая към медиация, той съставя обвинителен акт. Тъй като по време на наказателното производство, може да има медиация само един път, прокурорът в обвинителния акт посочва дали е имало или не медиация и ако да, какъв е резултатът. На ниво съд, НПК дава възможност делото да се отнесе към медиация по време на цялата процедура на първа инстанция. За разлика от назначаването ѝ от прокурора, тук това може да стане и не ex officio.

Председателят на състава в 30-дневен срок от получаване на документите по делото проучва дали да отнесе делото към медиация и да се спре наказателния процес. Председателят информира подсъдимия, неговия защитник и жертвата за възможността да се приложи медиация и последиците от нея. Отнасянето към медиация е само една възможност, тя може да се поиска по молба на някоя от страните. Важно условие за медиацията е доброволното съгласие на жертвата и подсъдимия, и ако някой го оттегли, първоинстанционният съд ще продължи наказателното производство.

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

- ако въз основа на доклада от медиатора, съдията направи заключението, че медиацията е била успешна, налице е действително разкаяние, и делото е за престъпление, за което е предвидено наказание лишаване от свобода до 3 години, съдът ще прекрати наказателното производство и ще излезе с решение по съществуващото на делото. Ако за престъплението е предвидено наказание лишаване от свобода до 5 години, наказателното производство ще продължи, като в хода на приемане на решение той може /евентуално/ да намали наказанието без ограничение.
- ако не бъде постигнато споразумение между жертвата и подсъдимия, процесът ще продължи. Делото ще продължи, ако извършителят е започнал да изпълнява споразумението, но не го завърши и пробационният служител е уведомил за това съда.

Наказателното дело може да бъде отнесено към медиация до постановяване на решение на първата инстанция. По време на втора и трета инстанция такава възможност не съществува.

В съответствие с насоките на Върховния съд, като смекчаващи обстоятелства при налагането на наказание в традиционна наказателна процедура могат да се разглеждат:

- а) пълното или частично обезщетение за вредите, причинени от престъплението от извършителя;
- б) отстраняването на вредите по някакъв друг начин;
- в) честното разкаяние на извършителя, помощта дадена на жертвата;
- г) фактът, че по-късно, извършителят и жертвата са постигнали помирение и жертвата е простила на извършителя.

Съгласно унгарската наказателна практика „дейностите, извършени в полза на обществото, без всякакво съмнение (работа с благотворителна цел, дарение и т.н.) могат да бъдат оценени като смекчаващи обстоятелства“.

Има възможност за процедура по медиация по дела срещу непълнолетни извършители. В сравнение с пълнолетните правонарушители, Наказателният кодекс съдържа по-благоприятни разпоредби относно правните последици от действителното

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

разказание. Ако непълнолетния извършител е изпълнил неговото задължение, съгласно споразумението, прокурорът ще прекрати процедурата срещу него; ако той започне изпълняването на споразумението, прокурорът ще отложи обвинението за период от 1 до 2 години. Друга разлика е, че тук е задължително участието в медиацията на законен представител.

4. Състояние на медиацията между жертвата и извършителя на престъплението в Унгария

Във връзка с факта, че медиацията по наказателни дела е възможна на различни фази от наказателното производство, таблица № 1 показва броя на назначените от прокурор или съдия медиации.

Таблица № 1.

<i>Брой медиации на национално ниво</i>					
Назначаване на медиация от:	2007 година	2008 година	2009 година	2010 година	2011 година
Прокуратурата	1,529	2,480	2,695	3,157	4,423
Съдилищата	922	552	453	375	382
Общ брой	2,451	3,032	3,148	3,532	4,805

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

Очевидна е тенденцията на нарастване на броя на случаите, при които прокуратурата насочва към медиация.

От следващата таблица е видно, че медиацията се прилага в много по-малка степен по дела срещу непълнолетни извършители. Един от проблемите е във връзка с материалното обезщетение, дължащо се от непълнолетните извършители, както бе изяснено по-горе.

Таблица № 2.

<i>Брой медиации на национално ниво по извършители на престъпления</i>					
	2007 година	2008 година	2009 година	2010 година	2011 година
Непълнолетни извършители	299	365	344	398	532
Пълнолетни извършители	2,152	2,667	2,804	3,134	4,273

Ако делото бъде отнесено към медиация, прокурорът и съдът могат да спрат наказателното производство за 6 месеца. Медиацията обикновено продължава 3 месеца. Ако медиацията е успешна, решението е както по-бързо, така и по-евтино отколкото традиционната наказателна процедура.

Медиацията по наказателни дела е безплатна. Жертвата трябва да покрие своите собствени разходи – юридически съветник, пътуване и т.н., освен ако жертвата и обвиняемият са се договорили друго.

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

5. Практики на възстановителното правосъдие в изследователски и пилотни проекти

Още преди прилагането на медиацията на практика, редица изследователски проекти са проведени с въпроси към извършителите и жертвите, дали медиация може да се прилага в Унгария. След въвеждането на медиацията, изследвания продължават в три направления.

Националният институт по криминология през 2008 и 2009 г. провежда проект за процедурата по медиация, осъществявана от прокуратурата. Проектът идентифицира трудностите в практиките между различните административни области, както и пречките за прилагане на медиацията, което практически нарушава правата на жертвите.

Няколко национални проекти са изследвали нагласите на населението към медиацията. Анализите им показват, че въпреки, че хората не отхвърлят идеята за спогодба, в началото са много скептични. Съгласно изследването за отношението към възстановителните методи, жертвите не отказват да използват такива средства. Тези, които са станали жертви, желаят да се изправят пред извършителя по различни причини, макар тяхното желание леко да намалява във времето след престъплението.

Фокусът на друга група изследвания е отношението и удовлетворението на страните, участвали в медиацията. Според проучване от 2007 г., участниците били много доволни защото:

- 1) могат да участват в процедурата по медиация доброволно;
- 2) те са активни участници в процеса и могат да му окажат влияние;
- 3) жертвата получава обезщетение по-бързо и по-лесно;
- 4) извършителят се изправя срещу последиците от действията си, има възможността да се извини и да даде обезщетение;
- 5) възможността жертвата да се срещне с извършителя му позволява да преодолее психологичната травма, нанесена му от престъплението;
- б) жертвата има възможност да научи, защо е извършено правонарушението, това ѝ помага да не бъде ре-виктимизирана;

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

7) извършителят може да избегне продължаване на наказателното производство или наказанието да бъде смекчено;

8) процедурата по медиация средно продължава три месеца.

Това означава, че участието на жертвата, възможността да взима решения в своя собствен случай, възможността да получи отговори на въпроси като напр. „Защо аз?“, „Какво можех да направя, за да предотвратя това?“ и бързината на процедурата са положителни резултати от медиацията.

Третото направление на изследвания се фокусира върху практическото разширяване на медиацията. Това са проекти като MEREPS и PMC, които прилагат нови методи в затворите.

5.1. Проекти

Проектът MEREPS (Mediation and Restorative Justice in Prison Settings), изпълняван 2009-2012 г. в рамките на програма „Наказателно правосъдие“ на Европейския съюз, се фокусира върху това как медиацията и други възстановителни практики могат да се прилагат в затворите, със специално внимание към извършителите на тежки престъпления и жертвите на тези престъпления.

Освен това проектът изследва дали тези възстановителни подходи помагат на жертвите, на поемането на отговорност от извършителите и по-доброто решаване на конфликтите между затворниците и персонала на затвора и тяхната социална реинтеграция след освобождаването им.

По проекта е проведено обучение на служители на затвор и пробационни служители. Издадена е книга за приложимостта на медиацията и възстановителното правосъдие в затворите „Управление на конфликти със затворници“ (http://www.foresee.hu/uploads/media/Konfliktuskezeles_EN.pdf)

5.2. Кръгове за подкрепа е пилотен проект, проведен 2011-2013 г. с участието на 3 държави. В Унгария, 5 административни области са били включени. За разлика от

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

медиацията, кръговете за подкрепа включват по-голяма група лица в обсъждането на конфликта. В тях участват не само жертвите и извършителите, а и други лица, засегнати от конфликта – семейство, приятели, колеги, съученици, съседни, обществеността и т.н. Кръговете за подкрепа се опитват да включат и официални лица като съдии, прокурори, полицейски служители и други. Проектът е приключил с успешното разрешаване на няколко случая. Въпреки, че тези проекти не целят законодателни промени, техният нов подход и добри практики допринасят за признаване на ефективността на възстановителните методи.

5.3. Неформални инициативи

В Унгария се използват и практики като **семеино-груповото конферирание**, които се прилагат в затворите и след освобождаването на осъдените. Пробационни служители вече са започнали работа както по семеино-групово конферирание, така и по неговата разновидност - семеино вземане на решение.

В реинтеграцията на осъдения и във възстановяването на общността и семейните отношения, семеино-груповото конферирание може да бъде от голяма помощ. Това вече е въведено в някои затвори. Пробационните служители играят основна роля в реинтеграцията на затворниците. За тази цел, през 2008 и 2009 г., 60 пробационни служители получават специално обучение, за да се запознаят и прилагат метода на семеино-групово конферирание.

Като подкрепящи институции на Пробационната служба, са организирани два обществени центъра - един в гр. Будапеща от 2004 г., друг в гр. Мисколк от 2006 г. Тяхната цел е да осигури прилагането от пробационната служба на възстановителни методи и програми. Тъй като организирането и прилагането на медиация по наказателни дела е основна отговорност на пробационните служители, това се изразява в методологически разработки в работата на пробационните служители. В Унгария задача на пробационните служители е да организират работа за общността.

Освен това, в обхвата на правилата за поведение при пробация, свързани с отлагане на обвинението, прокурорът може да наложи обвиняемият да: а) изплати изцяло или

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

частично обезщетение на жертвата за причинената вреда; б) осигури обезщетение на жертвата по някакъв друг начин; в) да работи за общността.

През 2006 г. „Мисията на Пробационната служба“ е формулирана от министър-председателя и министъра на правосъдието по следния начин: „Пробационната служба работи въз основа на принципа на възстановителното правосъдие. Нейната цел е извършителят е да се изправи лице в лице с последиците от неговото нарушение и вредата, причинена от престъплението следва да бъде поправена чрез медиация между жертвата, общността и извършителя“.

6. Пробация

Норми, свързани с пробацията на международно ниво, се съдържат в актове на Съвета на Европа – Препоръка № R/92/16 на Комитета на Министрите към държавите-членки относно Европейските правила за обществени санкции и мерки от 19 октомври 1992 г. и Препоръка № R/2000/22 за разширяване на нейното приложение. Пробацията е една от „обществените санкции и мерки“, които Съветът на Европа препоръчва в тези актове. „Обществени“ са тези санкции и мерки, при които макар правонарушителят да остава в обществото, неговата свобода се ограничава чрез налагане от съд на условия и/или задължения. Обществена е всяка мярка, постановена преди или вместо акт за определяне на наказание, а контролът по изпълнението се възлага на определени за тази цел от закона органи.

В контекста на „алтернативните санкции и мерки“ пробацията се разглежда и в т.нар. Токийски правила – Правилата на ООН относно минималните стандарти, отнасящи се до използването на алтернативни мерки и санкции – Резолюция 45/100 на Генералната Асамблея от 14 декември 1990 г.

6.1. Характеристики на пробационната служба

След три десетилетия отделно съществуване на службата за непълнолетни и пробацията за пълнолетни, Министерството на правосъдието създава обединена **Национална пробационна служба** през юли 2003 г. През следващите години

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

Министерството на правосъдието обединява още няколко служби в общата организация „Кабинет на правосъдието“, която се състои от следните служби: Пробационна служба, Служба за подкрепа на жертвите и Служба за юридическа помощ. Кабинетът на правосъдието има 20 окръжни кабинета и над 160 местни кабинета. Кабинетът е централен орган с национална компетенция и отделен бюджет. Всеки окръжен кабинет има свой собствен пробационен отдел с две секции за непълнолетни и пълнолетни извършители. Пробационната служба има добро сътрудничество с организациите на „веригата на правосъдието“, което през 2009 г. означава 82 564 случая, които се управляват от 458 пробационни служители.

6.2. Задачи на пробационната служба

Пробационната служба има следните задачи:

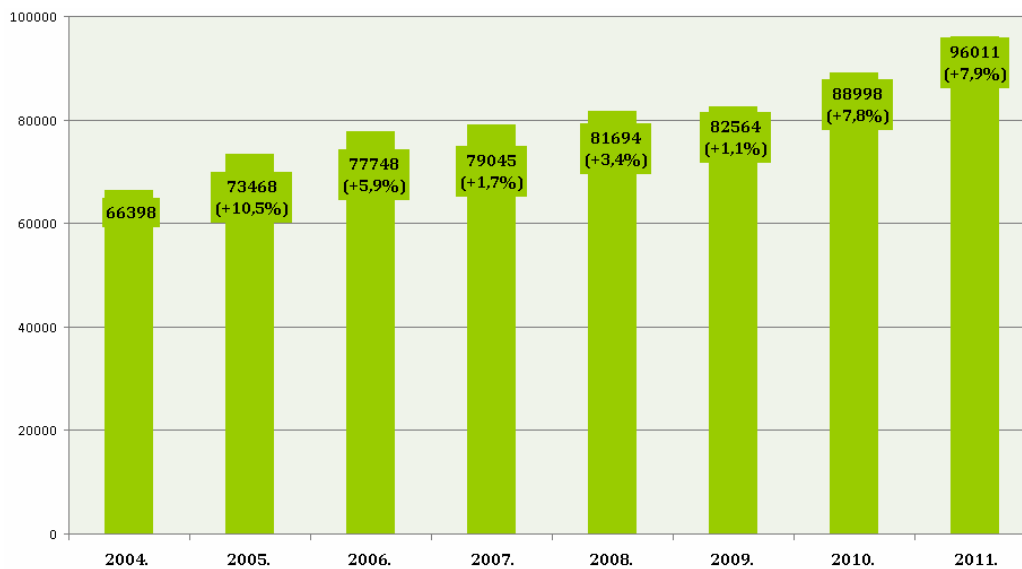
- експертна работа за подготовка на съдебни решения (доклад за социални запитвания, предсъдебни доклади);
- супервизия и помощ на извършителите (супервизия на пробация);
- супервизия на обществено полезния труд;
- подготвителна работа в затворите преди отпуск или освобождаване, супервизия по време на условно освобождаване, доброволни грижи след освобождаване;
- медиация между жертви и извършители.

Целта на Унгарската пробационна служба е да предотврати извършването на нови престъпления. Работата на пробационния служител е да защити обществеността чрез прилагане на надзор на извършителя, за реинтеграция на извършителя в обществото. Дейността на Унгарската пробационна служба е изградена на принципите на възстановителното правосъдие. Те целят извършителят да се изправи пред последствията от престъплението чрез медиация между извършителя, жертвата и общността.

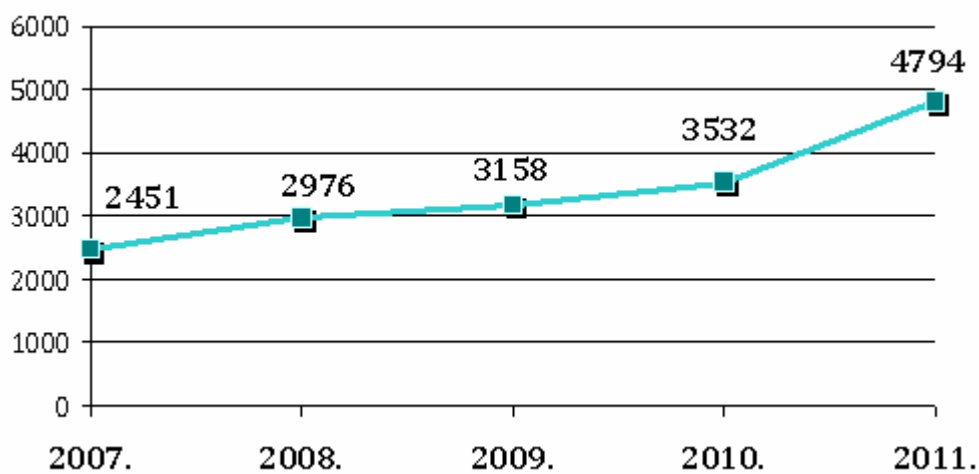

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

Фигура № 1. Общ брой на делата по години

Фигура № 2. Брой случаи на медиация жертва-извършител годишно

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

6.3. Доклад от проучване на социалната среда и оценка на риска

Изготвените от пробационните служители *Доклади от проучване на социалната среда* служат като доказателства в рамките на наказателно производство срещу непълнолетни извършители, за това съставянето им е задължително. За да може да състави доклада, пробационният служител трябва да огледа жилището, да получи мнение от училището или работното място, да се сдобие с информация от *Органите за благоденствие и защита на детето*, в случай на надзор на защита над дете от институцията, която приема непълнолетния, и да изслуша законовия представител на непълнолетния извършител. Докладът от проучване на социалната среда описва фактите и обстоятелствата, характерни за начина и стила на живот на извършителя, и съдържа информация относно неговото/нейно семейно положение, приятелства, здравословно състояние, зависимости, условия на жилищно настаняване, квалификации, познания, работно място, професия, доходи, дейности в свободното време, и особености, характерни по времето на престъплението, както и настъпилите от тогава промени. **От януари 2015 г., докладите от проучване на социалната среда включват и оценка на риска.** Целта на оценката на риска е да разкрие криминогенните фактори в живота на младото лице и да препоръча интервенции, насочени срещу тези фактори.

Пробационните служители също така изготвят доклади от извършеното проучване на социалната среда и оценка на риска във връзка с процедури в системата за закрила на детето в случаи на деца и непълнолетни във връзка с превантивна пробация.

Пробационните служители също така съставят доклади от проучване на социалната среда по време на дела за помилване, и за изготвяне на решение за отмяна на плащането разходите по наказателното дело или съдебна глоба.

За съставянето на доклада от проучване на социалната среда се дава от 8 до 30 дневен срок, в зависимост от нуждите на изискващата го институция. Годишно се съставят почти 13,000 доклада от проучване на социалната среда от пробационни служители.

6.4. Предсъдебен доклад

Предсъдебните доклади се изготвят при поискване от прокурора или съдията преди издаване на съдебно решение. В предсъдебния доклад пробационният служител

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

оценява личностните аспекти на престъпното поведение, и рисковете в неговото/нейното поведение, които биха довели до извършването на друго престъпление. Пробационният служител може да предложи налагане на индивидуални специални норми на поведение на осъдения, или участие в определени превантивни или лечебни програми. При поискване от прокурора или съдията, пробационният служител трябва да проучи дали осъденият е склонен да предостави финансово или друг вид обезщетение на жертвата, и дали жертвата е съгласна да го приеме.

Относно съдържанието на предсъдебния доклад, **Постановление на Министъра на Публичната Администрация и Правосъдието 8/2013. (VI. 29.)** посочва, че той съдържа личните данни на нарушителя, условията му на живот, евентуална зависимост към определени вещества или медикаменти, финансово състояние, социално-осигуряване и др. Т.е. всички онези конкретни фактори, които са известни с прякото си отражение върху нагласите на индивида към утвърдените от обществото правила за поведение, както и към склонността за противоправно поведение.

Ежегодно пробационните служители изготвят приблизително 2,500 предсъдебни доклада за цялата страна.

6.5. Пробационен надзор

Целта на пробационния надзор – който трае минимум една година, в повечето случаи около две години – е да се намали рискът от рецидивизъм чрез упражняване на контрол и оказване на подкрепа на осъдения по време на така наречения пробационен срок.

Като цяло, по едно и също време се осъществяват близо 40,000 пробационни надзора.

Като отклоняващо или алтернативно средство, същността на надзора е да се насърчи осъдения да бъде активен; той/тя не трябва да бъдат пасивен „потърпевш“ от наказанието, а трябва да се изправят пред последствията му. Една от важните цели на функцията на упражнявания от пробационния служител контрол е осъденият да бъде изправен пред вредата, която той/тя е причинил, и да се разкрият рисковите елементи, чието елиминиране би могло да намали възможността от извършване на друго престъпление.

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

Основната задача на пробационния служител не е да разреши всички социални проблеми в живота, но все пак, ако същите са допринесли или довели до извършване на престъплението, служителят трябва да насочи усилията си към решаването им в рамките на неговата/нейната компетенция. Също така специалната задача на пробационния служител може да бъде да създаде мотивация за промяна, както и да съдейства за отношенията между конкретна институция и осъдения.

Пробационният надзор се осъществява въз основа на пробационен план, който определя целите, които трябва да бъдат постигнати в конкретния случай, потенциалните средства за това, и обстоятелствата застрашаващи тези цели.

Във всеки индивидуален случай, пробационният служител осъществява среща в интервалите посочени в пробационния план, обикновено всеки месец, изслушва промените, които са настъпили в начина на живот или в житейските обстоятелства, проверява спазването на нормите на поведение, и ако се налага, дава съвет или оказва помощ за намиране на работа, за разрешаване на здравословни, социални или всякакви други проблеми относно социалната реинтеграция.

Освен индивидуалното управление на конкретния случай, пробационната служба прилага и групови техники. Службата предлага собствени обучения, или дава възможност за участие в обучения, които подобряват различни умения напр. умения за общуване, за разрешаване на конфликти, организирани от неправителствени организации.

Пробационната служба прилага като *групова техника* обучение за замяна на агресията и обучение за развитие на социални умения.

Прилагат се и *програми за обществено обезщетение* като специални норми на поведение. Чрез общественото обезщетение непълнолетните извършители символично предоставят компенсация на общността. Като форма на обществено обезщетение, непълнолетните извършват задачи в полза на широката общественост. Граждански организации и обществени институции, работещи за постигане на различни видове обществени цели или ценности предоставят поле за тези дейности. Те често са комбинирани с образователна дейност за запознаване с конкретни ценности, или с обучения за подобряване на социалните умения.

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

В североизточна Унгария работи *пробационен център*, ръководен от пробационната служба в гр. Миклош, наречен ZöldPont (Зелена точка). Този пробационен център е място за обществена справедливост, където пробационната служба и различни участници от обществеността (НПО, доброволци) си оказват съдействие за справяне с младежката престъпност. Пробационният център преди всичко прилага различни групови техники и поправителни практики, и подпомага социалната реинтеграция на непълнолетните и млади пълнолетни престъпници чрез образователна помощ, консултации за работа, програми за свободното време.

Случаи, когато се налага пробационен надзор:

	Възложител	Задължителни случаи
Отсрочване на обвинението	Прокурор	непълнолетен
Отложена присъда	Съдия	рецидивист, непълнолетен
Отложено лишаване от свобода	Съдия	рецидивист, непълнолетен
Временно освобождаване от поправителна институция	Съдия	непълнолетен

6.6. Обществено полезен труд

Лица, осъдени на обществено полезен труд от съда, трябва да работят безвъзмездно в полза на обществото от 48 до 312 часа. Задачите, свързани с практическото прилагане на обществено полезния труд, са поверени на пробационните служители от законодателя, докато вземането на решение относно конкретния осъден е в компетенцията на съдията. Ето защо се явява задължение на пробационния служител да намери работодатели, които да предложат работни места, да ги привлече за сътрудничество, да назначи на работното място и да контролира непрекъснато изпълнението на присъда. По отношение на замяната на наказанието пробация с наказание лишаване от свобода, и други въпроси относно прилагането, пробационният служител може да прави предложение за замяна, но единствено съдията има право да разгледа предложението и да се произнесе.

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

Основната задача на пробационната служба във връзка с изпълнението на обществено полезен труд е да осигури работни места, които да отговарят на законовите условия и които да наемат на работа на осъдени на обществено полезен труд в полза на обществеността, по възможност във всяко населено място в страната. В последните няколко години, са разработени добри практики за сътрудничество с местните управи и неправителствени организации, по време на които са предприети проекти за градско и парково благоустройство.

Всяка година съдилищата налагат средно 15 000 наказания обществено полезен труд.

6.7. Медиация между жертва-извършител

Медиацията е метод за управление на конфликти, предназначен за постигане на справедливост чрез обезщетение, чрез което извършителите трябва да поемат отговорност, като се набляга най-вече на компенсиране на жертвата, и помиряване на засегнатата общност. От януари 2007 г. процесът на медиация между жертва-извършител може да се използва в наказателни процеси за определени наказуеми деяния. Специално обучени пробационни служители действат като медиатори.

Целта на медиацията между жертва-извършител е да се подпомогне решаването на конфликта между жертвата и извършителя с тяхното лично участие, така че извършителят да поеме последствията от извършеното от него/нея виновно нарушение и да поеме отговорност, като в същото време жертвата да усети, че причинената вреда е поправена, и че е постигната адекватно обезщетение. При постигане на споразумение, наказателното дело може или да бъде прекратено, или съдията може да смекчи наложеното наказание без ограничение. Препращането на дела към медиация допринася за облекчаване натовареността на наказателната система и за скъсяване времетраенето на наказателните производства. През 2014 г. пробационната служба е имала близо 6000 случая на медиация между жертва-извършител.

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

6.8. Превантивна пробация

От януари 2015 г. пробационните служби изпълняват задачи в системата за закрила на детето. Въведена е нова законова институция - **превантивна пробация за случаи на деца и непълнолетни, извършили престъпление**. Целта на превантивната пробация е да се извърши ранна интервенция с цел предотвратяване повторно престъпление от непълнолетните.

7. Заключение

Медиацията между жертвата и извършителя на престъплението е най-широко използвания модел на възстановителното правосъдие в Унгария. В медиацията, чрез доброволен диалог, с посредничеството на медиатор, между две страни в наказателния процес – жертвата и извършителя, се създава възможност за помирение и обезщетение. Най-голямото предизвикателство, свързано с медиацията, е всъщност прилагането ѝ. Както казва Нилс Кристи, юристите „изземват“ конфликтите от хората и често ги лишават от каквато и да било възможност самостоятелно да достигнат до решение, държавата присвоява конфликта и взема решение по него.

В Унгария не съществуват случаи, когато препращането към медиация е задължително – това е напълно свободно решение на страните. Използваният метод е директна медиация с участието на извършителя и на жертвата. Всеки възстановителен резултат се приема, при условие, че не е противозаконен или в противоречие с обществения морал, напр. извинение, обезщетение, поправка на вреди или съгласие за участие в дадена програма или лечение. Медиацията се счита за успешна само когато споразумението е напълно изпълнено.

Оставена е наистина широка свобода за прокурорската и съдийската преценка, но тя винаги отчита дали публичния интерес няма да бъде засегнат с евентуалното отклоняване на случая от наказателно преследване.

Право да решават дали даден случай е подходящ за медиация имат прокурорът и съдът, в качеството им на ръководно-решаващи органи на съответния етап на наказателното производство.

Необходима предпоставка за успешна медиация е директно засегнатите, т.е. извършителят и жертвата да приемат медиацията. Докато специалистите в техните

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

изследователски области преподават основните принципи на медиацията в университети и продължаващи професионални обучения в различни форми, в Унгария отчитат, че малко е направено да бъдат информирани гражданите. Посочват, че има какво още много да се прави във връзка с медиацията.

Унгария е развиваща се страна на възстановителното правосъдие, прилагаща различни възстановителни практики. Лидер в Централна и Източна Европа.

Използвана литература:

Костадинова, Р. Пробацията след последните промени в наказателното законодателство. Правна мисъл, 2005, № 2, с. 53-65.

Чанкова, Д. Възстановителното правосъдие. С., 2011, с. 95-98.

Barabas, A., Fellegi, B. and Windt, Sz. (eds.) (2012), Responsibility-taking, Relationshipbuilding and Restoration in Prisons, Final Publication of the MEREPS Project, OKRI: Budapest.

Fellegi, B. (2011), Building and toning: An analysis of the institutionalisation of mediation in penal matters in Hungary, In. Temida, Journal on Victimisation, Human Rights and Gender, No 1, Vol. 14.,: 21-37.

Gönczöl, K. (2011), Developing humane criminal justice systems in democratic societies: An update from Hungary, In Probation Journal, Vol 52 (2), 181-186.

Iona Görgényi, I. and Jacsó J. (2013) Restorative Justice Strategy in Hungary, Final National Report of Hungary, The 3E Model for a Restoration Justice Strategy in Europe, JUST/2010/JPEN/AG/1534

Lummer, R., Hagemann O. and Nahrwold, M., (2012) Improving Knowledge and Practise of Restorative Justice in Criminal Matters by International Comparative Research - Scientific Report, JUST/2009/JPEN/AG/0641

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

ИЗВОДИ

Настоящият доклад има за цел да популяризира резултатите от проучването на европейските стандарти за пробация и отклоняващи мерки, в частност на опита на Норвегия и Унгария. Отчитайки въпросите, повдигнати от дебата за съдебна реформа у нас в професионалните кръгове, заинтересованите институции и субектите на гражданското общество, както и проученият опит по проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, се налага необходимостта от извеждане на следните изводи:

Съобразяване с международните стандарти. Често Норвегия се явява „законодател“ на приложимите международни стандарти и на първо място тези, които следват от документи на Съвета на Европа и Европейския съюз. На второ място, прилагането на мерките, обект на проучване в проекта "Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода" следва да бъде съобразено с препоръките по отношение на България, следващи от решенията на ЕСПЧ, становищата на Венецианската комисия, докладите на ЕК по Механизма за сътрудничество и оценка, реформата в съдебната система - транспониране на Директива 2012/29/ЕС от 25.10.2012 за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления и произтичащите от това законови промени.

Отчитане на конкретния конституционен, управленски и обществено-политически опит на България. Утвърждаване на независима и ефективна съдебна власт. Освен въпрос на прилагане на общите принципи на конституционното право, до голяма степен зависи и от отчитането на конкретните национални традиции и контекст. Затова изследваните и описани в доклада мерки, изхождат от конкретния ни национален опит и това е гаранция за тяхната адекватност.

Гарантиране независимостта на съда. Основна отправна точка и цел на провежданата съдебна реформа е гарантиране на независимостта на съда. Всички мерки, предвидени в нея, следва да бъдат прилагани в светлината на този основен принцип. В последните години българското общество, вземащите решения и юридическата общност осъзнаха ценността на съдийската независимост не просто като абстрактен принцип, но като урок, извлечен от собствения демократичен опит. В това отношение целта ни е да

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

подкрепим това социално-политическо и общностно съзряване и да създавайки условия за превръщането му в трайна нормативна и институционална реалност. Приемайки принадлежността на прокуратурата към съдебната власт за важна гаранция за независимостта на съда и гарант за действена превенция на корупцията и формите на нерегламентирано влияние.

Защита правата на човека. Основен ценностен ориентир и фундаментално основание на всички елементи от устройството и функционирането на правосъдната система са правата на човека и тяхното гарантиране. Ефективното гарантиране на правото на справедлив процес и насочването на правосъдието към човека и обществото са ключови елементи от манталитетната промяна. Професионалното самоуправление е подход, имащ за цел: Първо, да засили отговорността на магистратите към състоянието на съдебната власт, да отключи техния потенциал като ресурс за вътрешно преобразование и да стимулира дългосрочна промяна в професионалната и институционална култура и етика. Второ, възраждане на професионалната етична регулация на основата на действителна съсловна инициатива и свободен колегиален дебат.

Мултисекторен подход на работа и подобро сътрудничество между съд, прокуратура и пробационни служители при прилагане на алтернативи на лишаването от свобода.

Възстановяване на общественото доверие в съдебната власт. Доверителните отношения между гражданите и съдебната система, както и мотивацията на съдиите, прокурорите и следователите като реални носители на обществен мандат изисква пакет от мерки за прозрачност, непосредствено участие на гражданите в правосъдието и на техни представители във взимането на ключови управленски решения. Ефективно средство за постигане на тази цел са конкретни програми, прилагани на местно ниво и осигуряващи непосредствен контакт между отделния магистрат и гражданин.

Въвеждането на възстановителен подход. Проект "Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода" и в частност проучването на опита на Норвегия и Унгария следва да допринесе за доказване на необходимостта от транспониране на Директива 2012/29/ЕС от 25.10.2012 за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления и да ускори произтичащите от това законови промени. Изместването на акцента от често самоцелното

Проект „Новите европейски стандарти за прилагане на алтернативи на лишаването от свобода“, финансиран по Малка грантова схема Програма BG 15 на Норвежкия финансов механизъм 2009-2014 г.

наказание към интегриращото усилие за възстановяването на нарушените лични и обществени отношения е модерна и широко прилагана във водещите страни на ЕС тенденция в наказателното правосъдие и важен подход към формиране на устойчиво чувство за обществена справедливост и съхраняване на общественото доверие в правосъдието. Въвеждането формите на възстановително правосъдие и медиация като основен негов инструмент в работата на различните органи на съдебната власт, наред с редица форми за интегриране на правосъдието с подпомагащи програми, закъснява.

Увеличено прилагане на алтернативи на затвора. Повишена осведоменост сред съдии и прокурори за важността на прилагането на предсъдебните доклади и насърчаването им *да се* възползват в по-голяма степен от тях, мотивирани от добрите европейски практики, в частност проучения опит на Норвегия и Унгария.